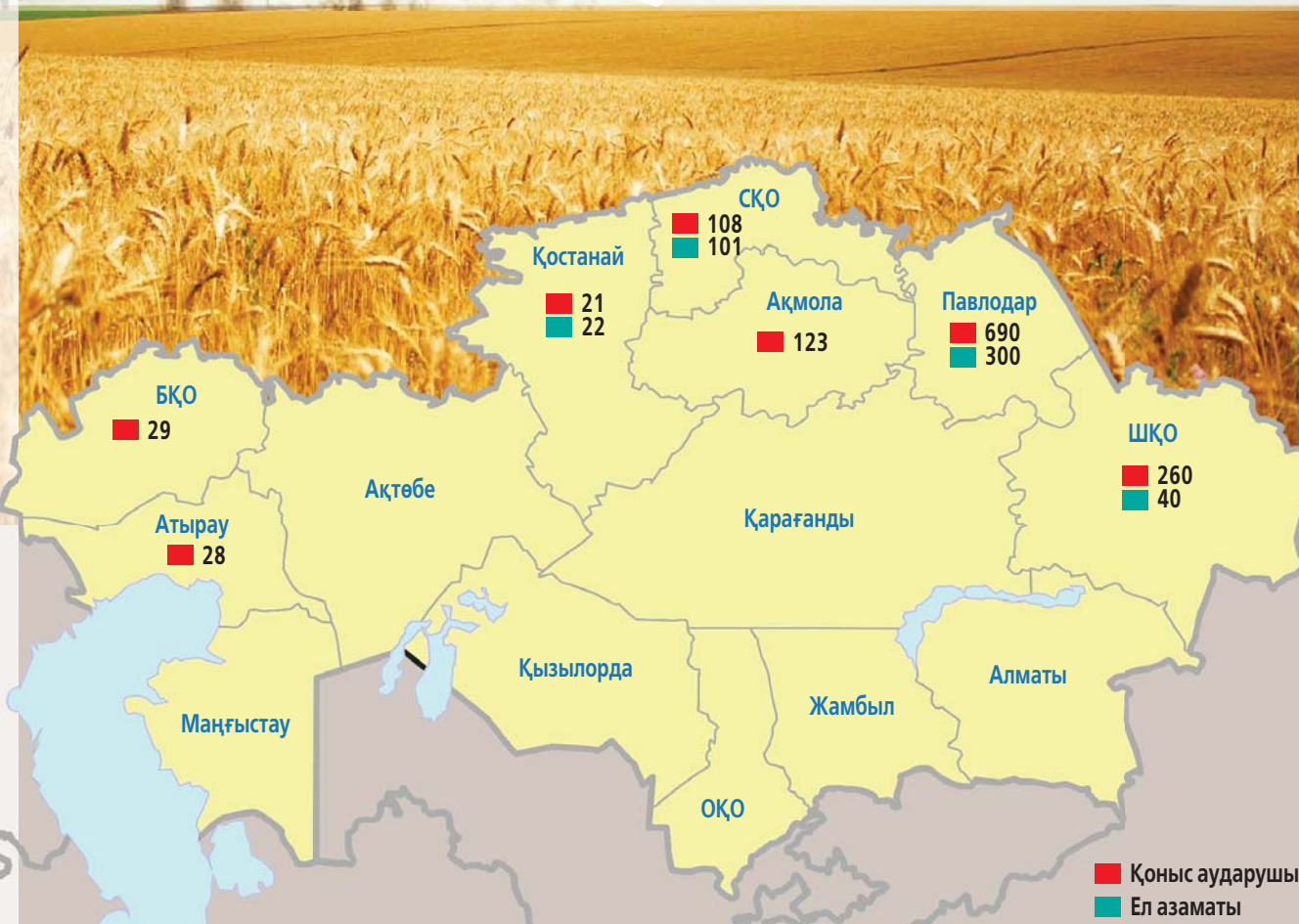

ОРТА ТОЛСЫН

Көш көлікті болсын!

Кең-байтақ қазақ елінің кейбір өңірінде жұмыс күші жетіспейді. Ал халқы тығыз қоныстанған күнгейде екі қолға бір күрек табу, бас қатырар қиын шаруа. Осы олқылықтың орнын толтыру мақсатымен сырттан келген ағайынды бірқатар облыстарға қоныстандыру қолға алынды. Денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау министрлігі хабарлағандай, осы мақсатпен мемлекет тарапынан 1259 оралман отбасыға квота белгіленді. Бұған қоса, жұмыс күші тапшы аймақтарға көшкісі келетін азаматтарды көшіру бағдарламасы бойынша 463 отбасыға беріледі.

(Жалғасы 3-бетте)

ҚЫЗЫҚСТАН ҚЫЗЫҚТАРЫ

2 сағаттық
асфальт

(Жалғасы 6-бетте)

ТАРАЗЫ

Бұл рейтинг қай рейтинг?

Қазір не көп, рейтинг көп. Оның ішінде жөндісі бар, жөнсізі бар. Соңғысы көбірек сияқты көрінеді. Бұл сөзімізге жуырда «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы жариялаған «Іскерлік климат» рейтингі дәлел.

(Жалғасы 3-бетте)

AIDS:
КӨШ БАСЫНДА
ҚЫЗЫЛОРДА

4

«NOMAD
PRESS»: КІМНІҢ
БАСПАСӨЗІН
ТАРАТАДЫ?

6

ЖАНПИДА

7

@ on the web

www.jasqazaq.kz
arda.com.kz

БИРЖАМЕТР

МҮНАЙ (brent)
47,25

DOLLAR
330

EURO
375,5

РУБЛЬ
5,12

КЕРІ КЕТКЕН

Қор болған «Құралай»

(Жалғасы 3-бетте)

«ЖАС ҚАЗАҚТЫҢ» ЖАҢА САЙТЫ
jasqazaq.kz

7 күн

168 САҒАТ

www.jasqazaq.kz

E-mail: jas_qazaq@mail.ru

Билік

«Тәуелсіздік. Келісім. Болашағы біртұтас ұлт». Бұл осы аптада өткен Қазақстан халқы Ассамблеясының биылғы XXIV сессиясының тақырыбы. Алқалы жиында сөйлеген Мемлекет басшысы ассамблея біздің Тәуелсіздігіміздің ұлы құндылығының бірі екенін атап өтті.

Н.НАЗАРБАЕВ:

ЖЕР – басты байлығымыз

Нұрсұлтан Назарбаев «Біз достықты отандастарымыздың барлық буынының басты игілігі ретінде сақтай білдік. Біздің бірегей жолымыз — тең құқықтылық, бір шанырақ астында өмір сүретін барлық этностың бірлігі мен келісімі халықтың тілек-қалауымен таңдалды. Қазақстан халқы Ассамблеясы — Тәуелсіздік жемісі. Ассамблея кез келген сын-қатер төнген кезде және Тәуелсіздіктің барлық кезеңінде әрдайым биіктен табылды. Оның тарихында біздің ұлттың өрлеу дәуірінің кезеңдері мен нақты нәтижелері көрініс тапқан», — деді.

РЕФОРМА МӘНІ ЖЕТЕ ТҮСІНДІРІЛМЕГЕН

Елбасы «Орта мектептердегі бескүндікке, үштілділікке өту бастамалары үлкен талқылауларға түрткі болды. Егер біз балаларымыз бен бүкіл еліміздің болашағын ойлайтын болсақ, мұндай өзгерістер білім беру сапасын арттыру үшін қажет. Бірақ бәрі де тиянақты қарастырылғаннан кейін қабылдануға тиіс. Мектеп мәселесі әр

отбасыға қатысты, сондықтан барлық пікір ескерілуі керек. Мұнда жөнсіз сынақ жасауға болмайды. Жалпы, бұл ақпараттық жұмыстағы олқылықты көрсетеді. Халыққа реформаның мәні жете түсіндірілмеген», — деді.

Нұрсұлтан Назарбаев соңғы кездері жердің шетелдіктерге сату туралы жалған ақпараттың ұдайы таратылуы салдарынан жер мәселесіне қатысты алаңдаушылық көбейгенін айтты.

«Мұның шындыққа жанаспайтыны бірнеше рет түсіндірілді. Тағы да айтқым келеді — ауыл шаруашылығы жерлерін шетел азаматтарына және компанияларына сату туралы мәселе жоқ, талқыланды. Бұл тақырыптың төңірегіндегі алып-қашты әңгіменің бәрі негізсіз. Біздің мақсат — ауыл шаруашылығымен айналысатындарға жеке меншігіне жер алу мүмкіндігін беру. Егер олар жерге иелік ететін болса, оны күтіп-баптап, қадірлейтін болады. Жер — ата бабамыздан мұраға қалған біздің басты байлығымыз. Қазақстанның 14 мың шақырымнан астам мемлекеттік шекарасын рәсімдеу үшін мен көрші елдердің басшыларымен 8 жыл бойы

келіссөз жүргіздім. Осының бәрі жеріміздің тұтастығын қамтамасыз ету үшін жасалды. Мен азаматтарымыздың осы мәселені көтергеніне қуаныштымын. Егер жерге дәл осылай көңіл бөлінетін болса, бұл біздің халқымыздың өз жерін қасық қаны қалғанша қорғайтынын көрсетеді».

ҰРПАҚ САБАҚТАСТЫҒЫНЫҢ АЙҚЫН АЙҒАҒЫ

Нұрсұлтан Назарбаев, сондай-ақ сессия қорытындысы бойынша қабылдануы жоспарланып отырған Мәңгілік Ел Патриоттық актісінің жалпыұлттық идеяның құжаттамалық формасы екеніне назар аударды.

«Бұл — ел азаматтарының біртектілігі мен бірлігінің ауқымды да бірегей генетикалық бағдарламасы. Ақт біздің рухани құндылықтарымыз бен ұмтылыстарымыздың негізгі форматын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге тиіс. Онда экономика мен саясаттың, мораль мен діннің мәселелері, Қазақстанның жаһандық әлемдегі орны жөніндегі көзқарастарымыз бір арнаға тоғыстырылған. Бұл құжатқа қатысты екі жыл бойы қызу қоғамдық жұмыс жүргізілді. Ол Қазақстан халқы Ассамблеясының барлық буынында, ғылыми ортада, саясаткерлер, кәсіпкерлер, мәдениет қайраткерлері арасында жан-жақты талқыланды. Былтыр Республикалық патриоттар форумында оның жобасы мақұлданды. Мен бүгін Ассамблея сапына оны бұдан жиырма жыл бұрын менімен бірге құрған және бастапқы тарихи сессиялары мен шешімдерін әзірлескендердің есейген балалары қосылып жатқанын көріп тұрмын. Бұл — отандастарымыздың ұрпақ сабақтастығының айқын айғағы».

(Өз тілшіміз)

АПТАНЫҢ АЙТАРЫ

300

сағат. Орыстіді мектептерде қазақ тілін оқыту осынша уақытқа артады

990

млрд теңге. Алматылықтардың бір жылда азық-түлікке жұмсайтын ақшасы

30.4

млн теңге. Қайрат Жамалиевтің Lamborghini көлігі аукцион арқылы сатылды

Аптаның анығы

Қаржы министрлігіне қарасты мемлекеттік кіріс комитеті 15,4 млрд теңгенің қазынаға қайтарылғанын хабарлады.

Бұл туралы осы комитеттің бақылау және профилактикалық жұмыс басқармасы жетекшісінің орынбасары Абзал Байманов

Астанада өткен брифингте мәлім етті. Ол Ақтөбе облысында салықтан жалтарған «Сағыз Петролеум» компаниясына қатысты тергеу аяқталғанын атап өтті. Құрылтайшысы Бермуд аралдарында тіркелген осы компаниядан 907 млн теңге өндіріліп алынды. Today.kz хабарлағандай, биылғы жылдың алғашқы тоқсанында түрлі алаяқтардың бюджетке тигізген зияны 17,9 млрд теңгеге жетіпті.

Қазынаға қайтарылды

Аптаның диалогы

Әмірхан РАҚЫМЖАНОВ, Білім және ғылым министрлігінің жауапты хатшысы:

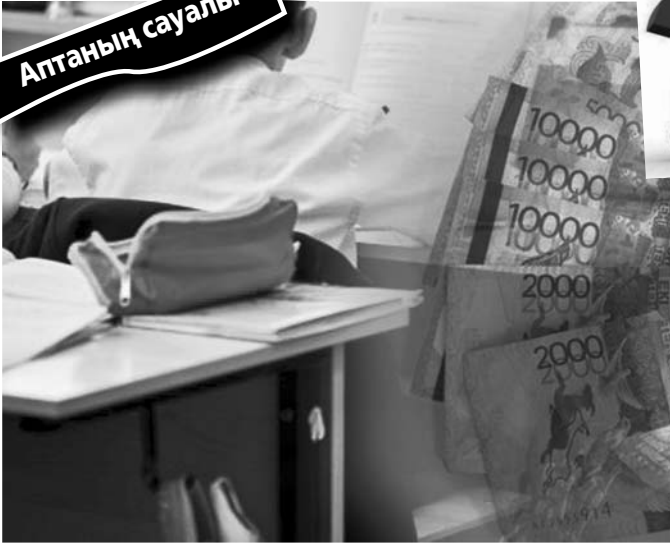
— Ерлан Кенжебекович, Сенаттан Секен (Серік Бектұрғанов, Сенат депутаты — ред.) бізді поддерживать ететін постоянно.

Ерлан САҒАДИЕВ, Білім және ғылым министрі:

— Мы без вас нигде казір

Аптаның сауалы

— Мектептегі ақша жинау мәселесімен қалай күресесіздер?

ЖАУАБЫ

Ерлан САҒАДИЕВ, Білім және ғылым министрі:

— Ақша жинау қиын әрі маңызды мәселе. Біз бірнеше бағытта жұмыс жасайтын боламыз. Болмай жатса аудандық, қалалық білім бөлімдері арқылы проблеманы шешуге тырысамыз. Ақша жинау мәселесін демеуші тарту арқылы шешуді ойластырдық. Осылайша, өркениетті түрде мектепті жабдықтаймыз.

Мұрат БАҚТИЯРҰЛЫ:

Әлемдік тәжірибені ескердік

Өткен жылы күзде Жер кодексіне бірқатар өзгерістер енгізілді. Заң соңғы күндері қоғамда қызу талқыланды. Осыған орай Сенат депутаты, аграрлық мәселелер және ауылдық аумақтарды дамыту комитетінің мүшесі Мұрат Бақтиярұлымен сұхбаттасып, пікірін білдік.

Жас казак: Жер кодексіне не себептен, нендей мақсатпен өзгеріс енгізілгенін қарапайым тілмен түсіндіріп берсеңіз?

Мұрат Бақтиярұлы: Жер кодексіне өзгеріс енгізгендегі мемлекеттің көздегені — жерді жекеменшікке беру, капиталдандыру. Жерді өз қожайынына беріп, жұмыс істету. Шынында да, жерді иеленгендер көп, бірақ ол жұмыс істемейді. Бас прокуратураның мәліметі бойынша елімізде 2 млн гектарға жуық жер пайдаланылмай бос жатыр.

Соны іске қосу керек. Қазақстан нарық қатынасына көшкендіктен жер капитал болып есептеледі. Бұрынғы заңға сәйкес жерді көп жағдайда 49 жылға дейін жалға бердік. Жаңа заңда жердің тек елімізде тұратын Қазақстан азаматына сатылатыны жазылған. Сатудың нақты тәртібі бар. Сондай-ақ жер шетел азаматына немесе Қазақстан азаматы болып табылмайтын тұлғаға 25 жылға жалға беріледі. Жұрттың түсінбей жатқан жері осы. Ол мерзім біткенде мемлекетке қайтарылады. Себебі жер — стратегиялық нысан. Қандай алпауыт оны жалға алса да, кез келген уақытта мемлекеттің қайтарып алуға мүмкіндігі бар. Бұл мәселені саясиландырудың керекі жоқ. Занның көздегені — жерді шаруаның қолына беру. «Ортақ өгізден онаша бұзау артық» дегендей, жекеменшікке өткен жер жұмыс істейді. Занды қабылдағанда әлемдік тәжірибені сараптап көрдік. Біршама елде жер мемлекеттің де, жеке адамның да меншігінде. Біздің барлық жеріміз жекеңің қолына өтпейді. Өз басым жердің мемлекеттік те, аралас та, жекеменшік те болғанын қалаймын. Ең бастысы, жекеге қарағанда мемлекет құзыреті жоғары тұруы тиіс. Яғни кез келген уақытта жерге қатысты мәселе туса, мемлекеттің оны қайтарып алуға жоғары құзыреті болуы қажет.

Жас казак: Шетелдікке жалға берілген жерді бақылау мәселесі қалай шешіледі?

Мұрат Бақтиярұлы: Дұрыс айтасыз. Осы орайда 10 жыл бұрынғы Тәжікстанның тәжірибесін қарадық. Ол елде көбіне макта, бау-бақша өседі. Жер жалға берілгенде қытайлар бау-бақша еккен. Жәй келмей, өзінің ГТА (генетикалық түрлендірілген ағза, ГМО) техника, тыңайтқыш және

т.б. жерді құртатын нәрсені әкелген. Жердің сөлін сорып алып, 25 жылдан кейін тастап кетуі мүмкін ғой. Сондықтан бұған аса мұқият, зерделеп қарауға тиіспіз. Қандай жер жалға беріледі дегенге келейік. Елімізде 6 мыңға жуық ауыл бар. Ауыл халқы малмен күн көреді. Малын асырау үшін жайылым жер керек. Қазақ үшін жайылым — ең өзекті мәселе. Жайылымдық жер мүмкіндігінше ортақ болғаны жөн. Осы мәселені Парламентте қайта қарауымыз қажет. Бұдан өзге суармалы, егістік жер бар. Жердің жаңа қожайыны оны игермесе, мемлекетке қайтарып аламыз. Ал бақылау тетігін күшейту үшін заңға түзету енгізуіміз керек. Сол түзетуде жердің құнарын сақтамаған шетел азаматымен, кәсіпорнымен жалдың шартын үзілетіні көрсетіледі.

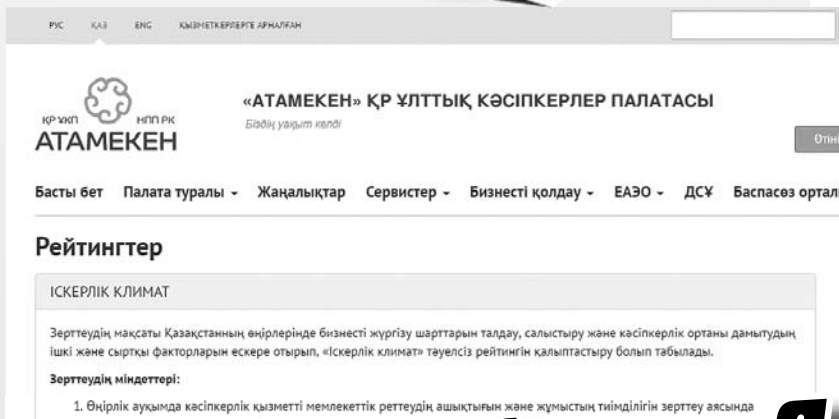
Жас казак: Мұрат аға, жерге қатысты ақпарат ашық жарияланып, түсіндіру жұмысы неге жүргізілмейді? Жерді алпауыт, қалтасы қалың латифундистер иеленіп кетпей ме? — деген сауал көпшілікті алаңдатады.

Мұрат Бақтиярұлы: Дұрыс айтасыз, бүгінге дейін Қазақстанда кімнің, қанша жері бар деген ақпарат ашық жарияланғаны жөн. Жерді сатуға қатысты конкурс ашық, әділ болады. Өз басым жеке алпауыттың монополия жасауына жол бермеу керек деп санаймын. Мысалы, қалада тұратын қалталы адамның ауылдағы жерді сатып алып, жұртты батрак сияқты жұмыс істетіп қоюына мүмкіндік болмауы тиіс. Онымен айналысатын (қарапайым шаруа, фермер, қожалық иесі) өзіміздің азаматқа ғана сату керек. Тағы бір қосып айтарым, жердің үсті ғана жекеменшікке сатылады. Мысалы, егін еккен шаруаның жерінің астынан қазба байлық шықса, мемлекет дереу өз меншігіне қайтарып алады. Жер кодексінде осындай бап бар.

Сұхбаттасқан Төлен ТІЛЕУБАЙ, Астана

Анығырақ айтсақ, құзырлы палата «Іскерлік климат – 2015» әлеуметтік зерттеуінің қорытындысын жариялап, Маңғыстау облысының елдегі жемқорлық жарысында көш бастап тұрғанын көрсетті. Бірақ аймақ басшысы Алик Айдарбаев бұл зерттеудің ақиқаттан алыс екенін ашық айтты. Әкім тілші қауымымен өткізген жиында: «Бұл рейтингті көргенде таңқалдық. Себебі ұлттық палата басшылары бұрын біздің облысты жиі мақтап, бизнесті өркендеткен еліміздегі 6 өңірдің қатарына қосқан. Алайда бұл зерттеуде бәрі басқаша. Облыстардың көрсеткішінің айырмашылығы 60-70 пайызға дейін. Қарапайым логикаға салсақ, бір елдің өңірлерінің арасында мұндай алшақтықтың болуы мүмкін бе?» деп көңілдегі күдігін жайып салды.

Осылайша жалған рейтинг әшкереленді. «Ұялған тек тұрмас» дегендей, ұлттық палата лезде ресми сайтынан

Бұл рейтинг қай рейтинг?

зерттеу нәтижесін алып тастады. Бұл — жалғандықты мойындау деген сөз. Оған қоса, «Атамекен» ҰҚП-сы Маңғыстау әкімдігіне жемқорлықты жоюға қатысты ешбір ұсыныс бере алмаған. «Сасқан үйрек артымен жүзеді» демекші, әрекеті әшкереленген соң өз кінәсін мактау мақаламен жуып-шаймақ болған. Онысынан түк шықпады. Елдегі ең ірі бизнес қауымдастығы осылай өтірік рейтинг жасаса, басқасына не жорық?! Оның үстіне Маңғыстау облысының кәсіпкерлікті дамытуда көшбасшы екенін бүкіл ел біледі. Ендеше, бұл рейтинг қай рейтинг?

«ЕШҚАНДАЙ ТҮСІНІКТЕМЕ БЕРМЕЙМІЗ!»

«Атамекен» ҰҚП-сы «тәуелсіз рейтинг» деп айдар таққан зерттеу жарға жықты. Сонда дейміз-ау, «жемқорлық жарысында мұнайлы мекеннің көш бастағанын» палатадағылар қалай зерттеген? Рейтинг қалай жүргізілген? Осындай сауалды құзырлы органның жұртшылықпен байланыс департаментінің басшысы Бибігүл Ысқаковаға тікесінен қойдық. Ол телефон арқылы «Жас қазакқа» берген жауабында: «Бұл тақырып бойынша ешқандай түсініктеме бермейміз! Себебі үкіметтегілер бізге осындай тапсырма берді» деп сөзін қысқа қайырды.

Аталған рейтинг туралы ақпарат іздеп, ұлттық палатаның ресми сайтына кірдік. «Іскерлік климат» туралы жарты-ақ бет мәлімет бар екен. Онда: «Зерттеудің мақсаты — Қазақстанның өңірлерінде бизнесті ашық жүргізу шарттарын талдау, салыстыру және кәсіпкерлік ортаны дамытуын ішкі және сыртқы факторларын ескере отырып, «Іскерлік климат» тәуелсіз рейтингін қалыптастыру болып табылады» делінген. Сондай-ақ зерттеудің 8 міндетін тізбелепті.

ДЕПУТАТ: «ЖАЛҒАН ЗЕРТТЕУШІ ЖАЗАСЫН АЛСЫН»

Мәселенің мәнісіне теренірек үңілмек болып, біз халық қалаулыларының ой-пікірін білдік. Мәжіліс депутаты, төменгі палатадағы Қазақстан коммунистік халық партиясы фракциясының

мүшесі Магеррам Магеррамов шартты түрде жасалатын мұндай рейтингтің бармақ басты, көз қыстымен жүргізілетінін айтады. Ол: «Меніңше, бұл жерде объективтілік жоқ. 80 пайызы субъективтіліктен тұрады. Қай саланы алсаң да, ең үздік көрсеткіш — өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы. Мұндай жетістікті ешкімнен жасыра алмайсың. Қарапайым халық үшін не істелгені бөрінен маңызды. Ал «халық арасында сауалнама жүргіздік

дегені», — жалған сөз. Ол зерттеуге кім қатысты. Әрбірден соң, ондай сауалнама жүргізілді ме екен. Әрі кетсе 15 адам қатысқан шығар. Бірақ оған қарап, «өңір жемқорлыққа белшеден батып тұр», — деп қорытынды шығаруға бола ма? Сол себептен өз басым мұндай зерттеуге сенбеймін» деді. Депутаттың айтуынша, «халық аз қоныстанған, мемлекеттік орган аз шоғырланған өңірдің жемқорлықтан көш бастады дегеніне», — дені сау адам сенбейді.

Мәжіліс депутаты, қаржы және бюджет комитетінің мүшесі Нұртай Сабилиянов «Атамекен» ҰҚП-сы іскерлік рейтингін жасаған кезде заң арқылы немесе Үкімет қаулысымен бекітілген белгілі бір нормативтік-құқықтық актіге сүйенуі керектігін айтады. Ол: «Жемқорлық жайлаған өңірді анықтау үшін әуелі сол жерде қанша халық тұратыны, соған шаққанда қанша адам жемқорлыққа қатысты жауапкершілікке тартылғаны зерттелуі тиіс. Екіншіден, ұлттық палатаның Бас прокуратурадан жемқорлық туралы фактілерді алу құзыреті болуы керек. Үшіншіден, зерттеу жүргізуге хақысы болуы міндетті. Ол жауапкершілік. Егер зерттеу өтірік жасалса, оны жасаған адамдарды жауапкершілікке тартатын механизм болуы тиіс. Әйтпесе «Дұрыс болмапты» деп жәй кешіріммен құтылады. Не басқаша іс-қимылға көшеді. Сондықтан әр рейтингтің артында нақты құжатпен дәлелденген факті болуы тиіс. Себебі сол арқылы халық өңір басшысының нендей тірлік істеп отырғанын білуге құқылы. Қандай зерттеу болса да, оған облыс, аудан, ауыл тұрғындары түгел қамтылғаны жөн» дейді.

«ӘКІМДЕРДІ АЛАЛАП ЖҮРМІЗ»

Жасыратыны жоқ, біздің қоғамда өтірік рейтинг деген көп. Соның бірі — әкімдер рейтингі. Оны кім жасайтынын, зерттеу қалай жүргізілетінін ешкім білмейді. Халық қалаулысы Нұртай Сабилиянов кейбір сарапшылар дайындайтын әкімдер рейтингі шындықтан алыс екенін айтады. Ол өз ойын былайша толықтырды: «Әкім рейтингіне деген күдік көп. Кейбір ұлықтың істеген ісі шындықтан алшақ. Себебі ол рейтингті «жасанды» сарапшылар жасайды. Өз «енбегі» үшін әкімнен ақша алып, діттеген шаруасын бітіреді. Ондай рейтинг әкімді халықтың алдында басқаша етіп көрсетеді. Ал БАҚ-тан күнде жылтындап шықпаса да, күн-түн демей жұмыс істеп, қаласын көркейтіп, ауылын абаттандырып жүрген әкімдер аз емес. Оларды неге көрсетпейміз?.. Шындығын айтсам, біз әкімдерді алалап жүрміз. Әлеуметтік желіге, БАҚ-қа жиі шығатын ұлықты ғана рейтингтің басына шығарамыз. Дұрыс емес. Әкімнің мақсаты қолындағы қаржысын беріп, рейтингтің басына шығу емес, жұмысының нәтижесі. Ол үшін кез келген зерттеуде өңірде шешілген әр мәселе есепке алынуы қажет. Оның қатарына: үш ауысымдық және апаттық жағдайдағы мектеп, таза ауыз су, шағын ауыл мектебін көркейту және мәдениет үйін ашу, шалғайдағы елді мекенді ғаламтормен қамтамасыз ету, тұрғын үй құрылысы, жұмыссыздықты жою, жол салу, өндірісті өркендету мен бизнесті көтеру, инфрақұрылымды жақсарту мен инвестиция тарту және т.б. жатады».

Нұртай Салихұлының айтуынша, шалқайған

шенеуніктің емес, қарапайым қарашаның әлеуметтік мәселесін шешіп берген әкім рейтингте бірінші тұруы керек. Ол: «Қазақстанда әкімдер рейтингінде алғы шептен

түспейтін 3-4 әкім бар. Соған қарап, өзге өңір басшылары мүлдем жұмыс істемейтіндей ойда қаласын. Бұл көпе-көрнеу алалау, халықтың ой-пікірімен санаспау. Ең алдымен әкімнің ісіне бағаны халық беру керек. Сонда елдің билікке деген сенімі артады.

Магеррам Мәметұлы да өз әріптесінің пікірімен келіседі. Ол әкімдер рейтингіне күдікпен қарайтындардың бірі. Сөзін одан әрі сабақтаған депутат: «Халық арасында: «Кім ақша төлесе, сол селкілдеп билейді» деген қағытпа сөз бар. Әрине, ақшасын төлеген әкімді қандай рейтингте болсын жоғары шығарады. Өз басым бұған қарсымын. Себебі әкімнің ісі әділ бағаланбайды. Мысалы, өзім туып-өскен өңір Алматы облысының әкімі Амандық Баталовты жақсы білемін. Облыс әкімінің бірінші орынбасары болып қызмет еткен кезінде жұрт оны «асқан еңбеккор адам» дейтін. Шынында да, нағыз шаруақор, әділ, іскер басшы. Сол іскерлігінің арқасында тоқтап қалған қант зауытын іске қосты. Қант қызылшасы өндірісін өркендетуде. Ендеше, бұл әкім жұмысының үздік көрсеткіші емес пе?! Неге осы әкімді рейтингтің басынан көрмейміз? Демек, әкімдер рейтингі шындықтан алшақ жатыр деген сөз» деп ойын түйінделді.

Төлен ТІЛЕУБАЙ,
Астана

Райымбек БАТАЛОВ,
хайуанаттар бағы жанындағы
қоғамдық бақылау кеңесінің
мүшесі, кәсіпкер:

«Жағдай өте қиын. Нақты ешқандай шара қабылданып отырған жоқ. Зообақтың директоры, оның (жолбарыс – ред) жағдайы жақсы дейді. Мен сенбі күні зообаққа барып, өз көзіммен көрдім. Жануар қиналып, өлім аузында жатыр. Меніңше, бұл жануарды қорлау»

ҚОҒАМ

www.jasqazaq.kz

E-mail: jas_qazaq@mail.ru

3

Хат қоржынынан

Елімізде 9 мамыр
мерекесі таяған
уақыттан бастап
балабақша, мектеп,

колледж, жоғары оқу орындарында кейбір тәрбиешілер мен мұғалімдер студенттерге Георгий (*гвардия*) лентасын тегін таратады. Ал балабақша мен мектепте ата-ананың рұқсатынсыз баланың омырауына тағып жібереді.

Көзі ашық, көкірегі ояу ата-ана бірден оны коқысқа лактырып тастайды. Кейбір хабары жоқтары кеудесіне, көлігіне тағып алып жүреді. Осы мәселеге байланысты ойымды қағаз бетіне түртіп жүр едім. Енді жазудың орайы келген сияқты. Бұған қатысты белорус тарихшысы Анатолий Тарас былай дейді: «Мұның нағыз сұрқия екендігін ұғу үшін азаматтық ұстанымның керегі жоқ. Георгий кресі — патшалық Ресей әскерінің мадағы, Георгий лентасы КСРО марапаттарында

кеңес әскері 1917 жылдан бері Георгий лентасын Ресейде ешқандай мемлекеттік сыйда қолданбады, марапат ретінде санамады. Ақтар, яғни Ресей империясының әскері 1914 жылы оны жеке бір марапат ретінде санап, қолдана бастады. Кейіннен КСРО марапат жүйесінде «Гвардия лентасы» деген атпен аталғанды. Ресейде 2005 жылдан бастап оны қайтадан «Георгий лентасы» деп атай бастады. Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде Гитлерге жақтасып,

Жат лента

ішінара қолданылғанымен кенінен енгізілген емес. Бұл — нақұрыстық. Жақсы ниетпен жұмаққа барар жол да былғанғанын білеміз. Егер белорус жаулары біздің киелерімізді осылай былғағысы келсе, бұдан артық ештеңе ойластырудың қажеті шамалы».

Ресей империясында XVIII ғасырдан бері әулие Георгий, Георгий кресі орденінде қолданылған. Оны алдыңғы кездері ресейлік матростар бас киіміндегі крестің үстіне орнатып таққан. Бұл — патшалық Ресейдің империялық рухының символы. Біреудің жерін қарулы күшпен тартып алудың белгісі. Патшалық империяның көрші елдерді отарлау саясатының ескерткіші. Георгий лентасымен Түркиямен соғыста үздік жауынгері марапатталды. Содан кейін Орта Азия мен Қазақстан, Қап тауы елдерінің жерлерін басып алуға көзге түскен орыс әскері, офицері және мемлекеттік шенеуніктер қошеметке бөленді. Сібірді де, Қыр Шығысты да осылай жаулап алған патшалық Ресей Еуразия құрлығындағы ірі державаға айналды. Қызылдар, яғни

кейін жеңіліп қалған ресейлік фашистердің Георгий (*гвардия*) лентасын таққанын да ескеру керек. Сондықтан оның Жеңіс күніне және қазақ халқына ешқандай маңызы да, қатысы да жоқ.

Георгий бауы мереке қарсаңында Ресейден жеткізіліп, таратылады. Мұндағы мақсат не?! Мақсат — орыс рухын таныту, көтермелеу. Жыл сайын 9 мамырға қарай Ресей тарапынан бояуы қанық идеология саулайды. Ондағысы Жеңісті тек қана Ресейге, орыс халқына телу арқылы посткенестік халықтарды өзіне тартуға тырысу және өзгелерге басымдық байқату. Сайып келгенде, осының бәрі өзімізге байланысты. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы көбірек насихаттасак жөн болар еді. Қазақы қамсыздығымызға салмай, қазірден бастап мектеп, университет қабырғаларында үндеу жүргізуіміз керек. Сіз бен біз болып қолға алсақ, Георгий лентасын таралмайды деген үміттемін.

Нұрлан ЕСЕНҒАЗЫ,
Ақтөбе

Кері кеткен

Қор болған «Құралай»

Қанат КӘРІМОВ, Алматы
хайуанаттар бағының
директоры:

«Жауапкершілікті өз мойныма алып, оны дәрі салып өлтіре алмаймын. Себебі жолбарысты аяғына тұрғызамыз деген ветеринарлар бар. Біз соңына дейін күресуіміз қажет. Жауапты қызметкерлер осындай сенімде»

Ғани ШОҚОТАЕВ, Алматы
хайуанаттар бағының бұрынғы
қызметкері:

«Олар жануарды емдеуде ескі тәсілдерді қолданып, дем салынған су ізкізеді. Қазір оны аяғынан тік көтеру мүмкін емес. Зообақ ветеринарлары оның өлетінін айтты. Бірақ директор орнынан айырылып қалмаудың амалын жасап, жолбарысты қинауда»

4 ЖҚ ТІРШІЛІК

E-mail: jas_qazaq@mail.ru

www.jasqazaq.kz

Біздің сұхбат

Жас қазақ: Зәуреш Жұманәліқызы, Сіз сауалыңызда соңғы 3 айда елімізде АИТВ-ны жұқтырған 673 жаңа оқиға тіркелгенін айттыңыз. Бұл аурудың күрт көбеюіне не себеп болып отыр?

Зәуреш Аманжолова: Иә, үш айда жаңадан 673 оқиға тіркелген, соның ішінде 195-і – қала, 217-сі ауыл тұрғыны. Өткен жылдың осы кезеңімен салыстырсақ, 111 жаңа наукас тіркелген. Бізді аландатып отырғаны, АИТВ инфекциясы халықтың еңбек ететін тобының арасында – 32 пайызға, 11-ден 14 жасқа дейінгі жасөспірімдер арасында 1,7 пайызға дейін өсуі. Егер ретроспективті талдау жүргізсек, бұл көрсеткіш анағұрлым артуы ықтимал. Бұған қоса, даусыз дерт жалпы

Соңғы 3-5 жылда адамның иммундық тапшылығы вирусының (қысқаша – АИТВ) жыныстық жолмен таралуы 2-3 есеге артты. Бұл көрсеткіш 2016 жылдың 3 айында орташа есеппен облыстар бойынша 50-ден 90 пайыз аралығында ауытқып, нақтырақ айтқанда, Қызылорда облысында – 90 пайызды, Павлодар облысында – 62,2 пайызды, Алматы қаласында – 61,6 пайызды құраған. Осындай мәлімет келтіріп, аса өзекті мәселеге алаңдаушылық білдірген Мәжіліс депутаты Зәуреш Аманжолова сәрсенбідегі жиында үкімет басшысына депутаттық сауал жолдап, АИТВ-мен күресудің жолын ұсынды. Жиыннан кейін халық қалаулысына бірнеше сауал қойдық.

Біріншіден, бұл қоғамға ортақ мәселе болғандықтан министрлік, ведомство, әкімдіктер әлеуметтік жарнамаға бөлінетін қаражатты тиімді пайдалануы қажет. Үкімет басшысы Кәрім Мәсімовтен АИТВ қоздырғышының халыққа жаппай жұғу қаупін азайту үшін құзырлы органдарға тиісті тапсырма беруін өтіндім. Екіншіден, АИТВ/ЖКТҚ (ЖКТҚ – жұқтырылған қорғаныш тапшылығының қоздырғышы) алдын алу бағдарламасын бала мен жасөспірімге тек білімді, білікті маман оқытуы тиіс. Себебі дәрігердің ішінде бұл тақырыпты түсіндіре алмайтындар көп. Үшіншіден, теледидар

Зәуреш Аманжолова: Әлемдік тәжірибеде ондай жаза жоқ. 14 жаста жыныстық қатынасқа түсті деп ешкімді жазаламайды. Меніңше, жазалаудан бұрын, мектептегі жүктіліктің, инфекция жұқтырудың алдын алу маңызды. Дерттің

халыққа жаппай таралуда. Ең қорқыныштысы – осы. Наукас санының көбейгені емес, оның құрылымының өзгергені аса қауіпті. Бес жыл бұрын бұл дерт негізінен күре тамырдан егу арқылы (инъекциялық), соның ішінде 60-80 пайызы есірткі тұтынушылар арасында таралды. Ол кезде инфекция негізінен бір инемен күре тамырдан егу арқылы жұғатын. Онымен күресіп, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы бағдарламасы бойынша нашақорға тегін ине тараттық. 1 адамға 10 инеден бердік. Бірақ елдегі нашақор түгел жойдық дей алмаймын. Ал бүгін бұл ауру жыныстық қатынас арқылы таралуда.

Жас қазақ: Сіздің айтуыңызша, АИТВ қазір жаппай жыныстық жолмен жұға бастады. Бұрын инфекция жұқтырған 10 ер адамға 1 әйелден келсе, қазір бұл көрсеткіш 1,3:1,0 құрайды. Сонда тажалға дер кезінде тосқауыл қойып, мәселені оң шешу үшін қандай іс-әрекет жасауымыз керек?

Зәуреш Аманжолова: Бұл мәселені шешу үшін, мен бірнеше ұсыныс айттым.

AIDS: Көш басында ҚЫЗЫЛОРДА

қаупі жөнінде білікті маман түсіндірсін деп неге айтып отырмын? Себебі біздің қоғамның бір қателігі – жаман нәрседен сактандырып,

оның зиянын түсіндіре алмай келеміз. Соның кесірінен ерте жүкті болған қыздар сәбиін дәретханаға, далаға тастап кетеді. Әрине, ең алдымен, бәрі тәлім-тәрбиеге келіп тіреледі. Ерте жүктіліктен, қауіпті вирустан сактану қажеттігін ата-анасы, мұғалімі, ортасы қыз балаға шаршамай айтып отырғаны абзал. Қыз бала жыныстық қатынас тақырыбы туралы бәрін білуі керек. Дер кезінде дұрыс ақпарат берсек, қайғылы жағдай орын алмайды.

Сұхбаттасқан Төлен ТІЛЕУБАЙ, Астана

Қуаныш СҰЛТАНОВ, Мәжіліс депутаты:

– Елімізде жұмыс істейтін адам 8 миллион болса, соның 5 миллионға жуығы несие алған. Президент 2008-2009 жылғы Үндеуінде «Сегіз пайызға дейін ғана несиелендер» деп айтқан. Қай банк тура осылай істеді, айтыңыздаршы? Бірде-бір банк бұлай істеген жоқ. Керісінше, 20-24 пайызға дейін көтеріп жіберді. Коллекторларыңыз қорқытып, адамды психологиялық тұрғыдан қыспасын. Коллектор «корректно» жұмыс істесін.

Олег СМОЛЯКОВ, Ұлттық Банк төрағасының орынбасары:

– Елімізде 5 миллионға жуық адам әртүрлі төлемақы бойынша банкке қарыз. Оның миллионға жуығының қарыз болған уақыты 90 күннен асып кеткен. Дәлірек айтар болсақ, 662 мың адам. Соған орай, әрине, жұмыс істемейтін нарықтағы тұтынушы несиеі 272 миллиард теңгені құрап отыр.

Ирина СМЕРНОВА, Мәжіліс депутаты:

– Бізде банктерге мемлекет көмектеседі. Қаржыны қилы жолмен береді. Бірақ ол қаржы да халықтан жиналатын салық есебінен беріліп жатыр ғой. Ал мұндай адамдарға (банкке қарызы барларды айтады) ешкім көмек қолын созбайды. Ал миллиондап, миллиардтап ұрлағандарды жеті жылға ғана соттайды. Сосын дүние-мүлкін тәркілеп, түрмеден қайта шығара салады. Ал біздің несие алған қарапайым халық күні-түні жұмыс істесе де, еңбекақысын уақытында ала алмайды. Онысымен қоймай, қарыз болып отырады. Сондықтан осындай адамдарды қорғау мәселесі шешетін тиімді механизмді ойлап табу керек.

Бәрекеді!

Күнгейден – ТЕРІСТІККЕ

Оңтүстік өңірден солтүстікке 800-ден астам отбасы қоныстанады. Осы уақытқа дейін 50 отбасы көшіп үлгерген. Бұл ішкі көші-қон жөніндегі мемлекеттік бағдарлама аясында жүзеге асырылуда.

Бүгінгі таңда Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан және Оңтүстік Қазақстан облысы әкімдері өзара келісімге келді. Соған сәйкес іс-шара жоспары бекітіліп, облыста халқы тығыз орналасқан аудандарда ақпараттық-түсіндіру жұмыстар жүргізілді. Нәтижесінде бастапқыдай айтып өткендей, 800-ден астам отбасы оңтүстіктен солтүстік өңіріне қоныс аударуға ниет білдірген. Шығыс Қазақстан облысына тоқталатын болсақ, «Жұмыспен қамту 2020 жол картасы» бағдарламасы шеңберінде 2014 жылдан бері Оңтүстік Қазақстан облысынан 107 отбасы қоныс аударуға ниет білдірген. 20 отбасы Шығыс Қазақстан облысының Риддер қаласынан тұрғын үй алып, жұмысқа орналасты.

Руслан ДОСТАЕВ

«Жас қазақтың» сауалы

– Осы аптада өткен дөңгелек үстел барысында қорқор көлеңкелі бизнеске айналып бара жатқанын және контрабандалық жолмен Бішкектен жеткізілетінін айттысыз. Нақты мәліметіңіз бар ма?

ЖАУАБЫ:

Дәурен ҚАЙСАРОВ,
қоғам қайраткері:

– Қайдан келіп жатқандығы туралы ешқандай дәлел жоқ. Менің айтпағым мынау. Заңнамада «қоғамдық орында темекі шегуге болмайды», – деп көрсетілген. Ал қорқор туралы ештеңе жоқ. Бүгінде қаламыздағы мейрамханалардың мәзірінде қорқор бар. Оған күннен-күнге сұраныс артып, кәсіпкерлер табысқа кенеліп отыр. Алайда ол қорқор қалай алынып келді, кім жасады оны ешкім білмейді. Ара-тұра жергілікті полиция тексеріп тұрады. Қалай қадағалау керектігін өздері білмейді. Көбіне жағдайда қорқорға қажетті заттар «Баракхолқада» сатылады. Ол қандай жағдайда сатылып жатыр, сертификаты бар ма? Тексеру жүргізіле ме? Ол үлкен мәселе.

Ынтымақтастық

Ислам банкісінің қомақты қолдауы

Кеше Елордада «Астана» халықаралық қаржы орталығы (АХҚО) мен Ислам даму банкі тобы (ИДБ тобы) өзара түсіністік пен ынтымақтастық туралы меморандумға қол жеткізді. Құжатқа «Астана» халықаралық қаржы орталығының басқарушысы Қайрат Келімбетов Ислам даму банкі тобының басшысы Ахмад Мұхаммед Әли Әл Мадани қол қойды.

Меморандумның мақсаты – Қазақстан мен ТМД елдерінде исламдық қаржыландыру индустриясын одан әрі дамыту үшін ИДБ тобымен ынтымақтастықты нығайтудың негізін қалау. АХҚО-ны дамытудың негізгі бағыттарының бірі – ислам қаржысын тартуды ынталандыру болып табылады. Бұған қоса, дәстүрлі банк секторына қосымша баламаны дамытуды қамтамасыз ететін исламдық қаржының толыққанды нарығын құру маңызды міндет болып тұр. Сондай-ақ Астанада Ислам даму банкімен еліміздегі су шаруашылығына 300 млн доллардан астам инвестиция салу жөніндегі келісімге қойылды. Осылайша, ауылды ауыз сумен қамтамасыз ету және суландыру жүйесін жақсартуды көздейтін екі жоба жүзеге асады.

(Өз тіліміз)

Мерей

Алматыда 56 жасөспірім өз кәсіби білімін шыңдап, мейрамхана ісін жүргізуді үйренді. Бұл «Менің болашақ мамандығым» деп аталатын жоба аясында жүзеге асты.

Жоба жетекшісі Виктория Шестельдің айтуынша, есту қабілеті төмен балаларға арналған №5 мектеп-интернатымен Алматы облыстық №1 балалар үйінің тәрбиеленушілерін осындай шараға қатыстыру арқылы, қоғамда орнын табуға септігін тигізбек. Өз мүмкіндіктерін іске асыруға көмектесіп, нақты бір мамандыққа баулуға болады. Бұл бағдарлама 2007 жылдан

бері «Шеврон» компаниясымен «Жастар жетістігі» қоғамдық қорымен бірлесіп жүзеге асып келеді. Жобаны іске асыру мерзімі ішінде әлеуметтік топтан шыққан 850 бала мамандығын таңдады. «Менің болашақ мамандығым» жобасына қатысқан барлық шәкірттерге арнайы диплом табысталып, кеш соны тәрбиеленушілер ұйымдастырған мерекелік концертке ұласты.

«Менің болашақ МАМАНДЫҒЫМ»

«ЖАС ҚАЗАҚ» КОНФЕРЕНЦИЯСЫ

www.jasqazaq.kz

E-mail: jas_qvzaq@l.ru

АСТАНАДА

Жастар арасында өз-өзіне қол салу көрсеткіші жағынан әлем бойынша 4 орындамыз. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы таратқан мәліметке сәйкес, бұл 15–29 жас аралағында тіркелген. Ал 5–14 жас аралығындағы балалар суицидті жағынан еліміз әлем бойынша 9 орында. Алқымнан алған дертке тосқауыл қою үшін отандық мамандар түрлі шара қолдануда. Дегенмен мәселенің түпкілікті шешімі табылар емес. Бас қаламыз Астананың өзінде осы жылдың қаңтар-ақпан ай аралығында 5 оқиға тіркеліп, оның біреуі жасөспірім өліміне әкеліп соқты. Ал өткен жылы 20 оқиға тіркеліп, оның екеуі қайғылы жағдаймен аяқталған. Осыған орай мамандардың басын қосып, Астанада «Жас қазақтың» конференциясын өткіздік. Оған Сарыарқа аудандық прокуратурасының қызметкері Жаңагүл Дәрібаева, №60 мектеп-лицейдің бастауыш пән мұғалімі, психолог-маман Бақытгүл Рымтайқызы, №35 мектеп-лицейдің ұстаздары Алтынай Теміртасқызы мен Жанат Құсайынқызы, «Құқық» қоғамдық қорының психологы Ольга Саратова, «Нұр Астана» орталық мешітінің найб-имамы Әділхан Иманәліұлы, бір топ жасөспірім қатысты.

Жас казак: Жаңагүл Қайыргелдіқызы, Сіз соңғы кезде жасөспірімдердің өзіне-өзі қол жұмсау оқиғалары өсіп бара жатқанын айттыңыз. Мұның негізгі себебі неде?

Жаңагүл Дәрібаева: Иә, жасөспірім суицидті өсіп келеді. Салыстырып айтсақ, 2015 жылдың қаңтар-ақпанында Сарыарқа ауданында жасөспірімнің өзіне-өзі қол салуына ұмтылған 3 оқиға болса, биылғы қаңтар-ақпанда 5 оқиға тіркелді. Біреуінде ол қайғылы жағдаймен аяқталды. Жалпы сипаттама берсек, суицидке көбінесе отбасылық-тұрмыстық мәселе себеп болады. Мектепте психолог пен мұғалім оқушылармен жұмыс істейді. Өкініштісі сол, мектеп психологы мазасызданған баланы көргенімен, оны шұғыл көмек көрсету бөлмесіне апара алмайды. Ол жолдама береді, бірақ апару-апармау бала ата-анасының өз еркінде. Шындығына келсек, көптеген ата-ана бұған

Бақытгүл РЫМТАЙҚЫЗЫ,
психолог-маман

немқұрайдылық танытады. Сол себептен ата-аналарға дәріс жүргіземіз.

Жас казак: Шындап қарасақ, жас-өспірімнің өзіне қол салуына қоғамның еті өліп барады. Сұмспайы статистиканы көргенде басымызды шайқаудан әрі аспаймыз. Газет мінберін пайдалана отырып, қоғамға дендеп бара жатқан осы дерттің себебін, болдырмау жолын айтсаңыздар.

Бақытгүл Рымтайқызы: Ең алдымен, бұған компьютерлік ойындар кінәлі. Қазір ғаламторда баланы қатыгездікке, қиялилыққа үйрететін ойынның түр-түрі бар. Ол баланың ойлауын тежейді. Қияли етеді. Ойында қатыгез кейіпкерден ұтылып қалса, қатты қиналады. Компьютер әлеміне кіріп кеткен бала, сыртқы ортамен байланысын үзеді. Өз әлемінде өмір сүреді. Ондай баланың сыныпта досы болмайды. Ал жұмысбасти ата-ана бұған көңіл бөлмейді. Әсіресе толық емес отбасынан шыққан бала осыған бейім. Қазір қыз бала «Монстр Хай» қуыршағымен, ұл бала

«Человек-паукпен» ойнайды. Суретін салып, макетін жасайды. Қатыгез кейіпкерге ұқсағысы келеді. Менінше, баланың көңілін басқаға бұру керек. Компьютерде баланы мейірімділікке, қайырымдылыққа тәрбиелейтін ойындар жасап шығарсақ. Қазак кейіпкері көп мультфильм шығару керек. Сонда біз баланы, жасөспірімді жаман нәрседен құтқара аламыз.

Алтынай Теміртасқызы: Мұндай жаманшылықты болдырмау үшін екі нәрсеге көңіл бөлуге тиіспіз. Біріншісі — отбасындағы ұлттық тәрбиеге оралу. «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» деп казак бекер айтпаған. Әкесі ұлының, анасы қызының тәрбиесіне дұрыс көңіл бөлсін. Қыз бала анасымен сырлас болуы керек. Шешесі оның болашақ ана екенін құлағына құйып отыруы тиіс. Қазіргі баланың мінезі тұрақсыз. Шырт етіп, тез ренжіп қалады. Ондайда ерекше көңілмен қараймыз. Қиын отбасынан шыққан баланың психологиясы бұзылады. Мұндайда ата-ана мен мұғалім, психолог пен инспектор бірлесіп жұмыс істегені жөн. Біз әдептілік, имандылық мәселесін тәрбие сағатында көп әңгімелейміз. Мүмкін, арнайы сағат бөлу керек шығар. Екіншісі — мемлекет деңгейінде жүзеге асырылатын шаралар. Қазір кит етсе суицидке ата-ана мұғалімді, мұғалім ата-ананы кінәлап жатады. Бұл дұрыс емес. Теледидар, ғаламтор желісі баланы бұзатын жаман

насихаттаған топтың барын анықтаған. Осы топ мүшелерінің арасында елордалық оқушылар да болған. Жаңагүл Қайыргелдіқызы, Сіздер бұған қандай да бір шара қолдандыңыздар ма?

Жаңагүл Дәрібаева: Біз әлеуметтік желілерге, әртүрлі сайттарға үнемі мониторинг жүргіземіз. Мысалы, өзіміз «В Контакте», «Фейсбук», «Инстаграмда» және т.б. ғаламтор ресурстарда тіркелгенбіз. Ондай сайттарды жиі анықтаймыз. Әуелі сол сайтты қолданушы кім екенін білу үшін өзіміз тіркелеміз. Жетекшісімен виртуалды әлемде «достасамыз». Егер сол топ шынында суицидті немесе қандай да бір сексуалды бейнематериалды насихаттайтынына көз жеткізсек, өзімізден жоғары тұрған прокуратураға хат жазамыз.

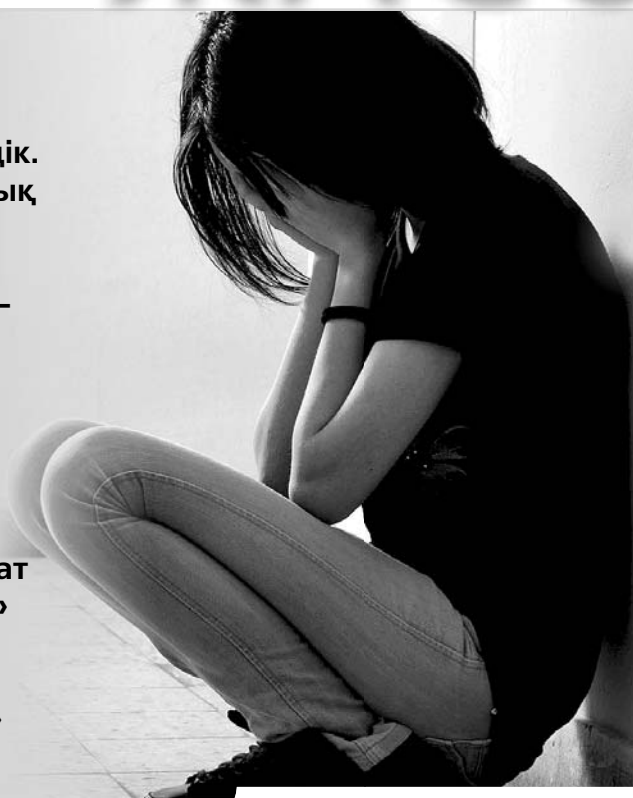
Алтынай ТЕМІРТАСҚЫЗЫ,
№35 мектеп-лицей ұстазы

екінші жағынан, Алланы шын жақсы көрген адам мұндайға бармайды. Мысалы, қызға ғашық болған жігіт оның әсем қылығын, көркем мінезін ұмыта алмайды. Ойлай-ойлай жүрегіндегі махаббаты күшейе береді. Сол сияқты біз Алла тағаланы көп ойлайтын болсақ, оның мейірімін шексіз екенін, ал азабы ауыр екенін түсінеміз. Баланы жастайынан имандылыққа тәрбиелейік. «Ата-ананың өз перзентіне беретін ең үлкен сыйы — жақсы тәрбие» деген хадис бар. Баланы еркелетіп, өз еркіне жібермей, жаманшылықтан тыйып отыру керек. Егер бала күніне ғаламтордан кайдағы бір роликті, теледидардан үнді, түрік топтамасын көрсе, оның түбі күнәлі іске алып баруы мүмкін. Еңбексүйгіш адам ешқандай қиындыққа мойымайды. Ал үміт нұры өшкен жан қиындыққа шыдамайды. Суицидке апаратын жол — үмітсіздік.

Жас казак: Ольга Валентиновна, жасөспірімді өзіне қол жұмсауға не нәрсе итермелейді? Кәсіби тәжірибеңізде осы дерттің қандай нақты себебін анықтадыңыз?

Ольга Саратова: Көп жағдайда мұндай жаманшылық жасөспірімнің мінез-

ЖАС ӨСПІРІМ ҺӘМ ЖЕГІҚҰРТ

Осы тақырып бойынша Астанадағы «Құқық» қоғамдық қорына арнайы бас сұғып, бірнеше жасөспірімнің өз ой-пікірін жазып алдық. Сол пікірлерді оқырман назарына ұсынамыз:

Болат, 15 жаста:

— *Меніңше, жасөспірімнің мұндай жағдайға ұрынуының себебі көп. Мысалы, үлкеннің не мұғалімнің ұрып-соғуына шыдай алмауы мүмкін. Ондайда күйзеліске түскен баламен ешкім сөйлеспесе, тығырыққа тіреледі. Үйдегі ата-анасы ішімдікке салынса, осындай жағдай болуы мүмкін.*

Арыстанбаб, 16 жаста:

— *Мұндайға бару нағыз ақымақтық. Ойлау қабілеті дамымаған адам ғана осылай істейді. Иманы, сабыры бар адам бұған бармайды. Алайда баласын қысыммен ұстайтын, ұрып-соғып тәрбиелейтін әке-шеше де бар. Олар баланы ешқайда жібермейді. Достарының арасынан ұрып-соғып алып кетеді. Ондайда өлгі бала қатты күйзеледі. Өзін барлық ортада ыңғайсыз сезінеді. Сол кезде көмектесу керек. Әйтпесе кейін кеш болады. Бұл жерде компьютерлік ойынның да әсері көп. Оны жасөспірім көп ойнайды. Кәдімгідей оп-оңай адам өлтіріп, көлік айдап кете бересің. Кей бала «реальный» өмірде де осындай болса ғой деп армандайды.*

Асылхаң, 17 жаста:

— *Мұндай жаманшылық ойланбаудың себебінен болады. Ойлану үшін тәрбие керек. Жақсы тәрбие алмаған әр жасөспірім мұндайда қорғансыз. Әрбір баланың әкесі жас көзінен ұлына жақсы мен жаманның айырмашылығын айтып отыруы керек.*

нәрсеге толып тұрғанда оған тосқауыл қою қиын. Менінше, теледидар, ғаламтордан адам өлтіруді, асылып қалуы, жабайы эротиканы көрсететін киноға тыйым салатын кез жетті. Жаланаңш тәнді, ұятсыз қылықты насихаттайтын ресейлік арнаның бәрін бұғаулап тастау керек. Қалың көрермен ынтығып көретін түрік, үнді, көріс топтамасы да ұлттық тәрбиеге кері әсер етеді. Оның орнына тәрбиелік мәні бар мультфильм, казакша кино қойған абзал. Сонда суицид деген сұмдық сөзді аз еститін боламыз. Бұл жанадан жасақталатын Парламент депутаттарына, министрлерге халықтың атынан аманат ұсыныс.

Жас казак: Ғаламтор демекші, жуырда астаналық прокурорлар «В Контакте» әлеуметтік желісінен суицидті ашық

Немесе сотқа шағым арыз түсіреміз. Прокуратура мен сот әлгі сайтты не әлеуметтік желідегі парақшаны жабады. 17 наурызда ведомствоаралық жиын өткізіп, «В контакте» желісіндегі топқа қатысты акпаратты мектеп директорларына жеткіздік.

Жанат Құсайынқызы: Біздегі үлкен мәселенің бірі — балаға, жасөспірімге, жастарға дұрыс тәлім-тәрбие

беретін жеке арнаның жоқтығы. «Балапан» арнасы суранысты толық қамтамасыз етпейді. Суицид деген сұмдықта бала ұрынбас үшін казакша отбасылық арна ашуымыз керек. Сол арнадан казакты тәрбиеге қалай оралудың жолдарын көрсетсек, нұр үстіне нұр болар еді. Себебі қазіргі жасөспірім теледидардан әншінің, актердің өмірін әңгімелейтін арзанқол шоуудан шаршады. Оның орнына отбасылық құндылықты насихаттайтын тартымды бағдарлама ашайық. Балалар қызығатын ойын-сауық, танымдық бағдарламаны көбейтуге болады ғой. Оған ата-ана мен баланы бірге қатыстырса. Жалғызбасты анаға кеңес беретін, жол нұсқайтын, жұртты жалықтырмайтын нәрсені көбірек көрсетсе деймін. Өйткені, көбіне өзіне қол жұмсауға бейім тұратындар — толық емес отбасының балалары.

Жас казак: Әділхан Иманәліұлы, «Құран Кәрімде»: «Өздерінді өздерің бір құрдымға жіберетін жерге тастамаңдар» деген аят барын білеміз. Бұл орайда Алла тағаланың «Құран Кәрімде» не деп ескерткенін

Ольга САРАТОВА,
«Құқық» қоғамдық қорының психологы

Әділхан Иманәліұлы: Хадисте: «Кімде-кім өзін темірмен өлтіретін болса, сол

құлығына қатысты орын алады. Сондықтан үйдегі ата-анасы, мектептегі мұғалімі, психолог пен көмелеттік жасқа толмағандардың инспекторы баланың мінез-құлғын жіті қадағалауы тиіс. Ол біреумен жанжалдасты ма? Психикасы сау ма? Кейде ата-анасы жасырғанмен, ондай кемшілік жасөспірім шағында көрініс береді. Сондай-ақ жасөспірімнің гормональдық өзгеріске ұшырауын да ұмытпаған жөн. Демек, жасөспірім шағындағы бала қорғансыз. Не нәрсеге де бейім. Суицид орын алғаннан кейін кеш болмас үшін оның алдын алу маңызды. Ол үшін не істеу керек? Әуелі ата-ананы

акпараттандыру керек. Осы жерде суицидке бастайтын бірнеше факторды айта кетейін. Біріншіден, баланың отбасында қараусыз қалуы. Көбінесе балалар отбасында өздеріне көңіл бөлінбейтініне шағымданады. Отбасын асыраймын деп ала таңнан кара кешке дейін жүгіретін ата-ана баласына қарауға мұршасы болмайды. Отбасынан жылы көрмеген бала соның орнын толтыруға ұмтылады. Жүріс-тұрысы, мінез-құлғы өзгереді. Қандай да бір нәрсені қолдана бастайды. Екіншіден, қазір көп бала әлеуметтік желілерде отырады. Желіде қандай бір іс-қимыл қалай жүзеге асы-

рылатынын тәптіштеп көрсетеді. Сондықтан баланың қай желіде отырғанын үнемі қадағалау қажет. Оның кіммен хат жазысқанын, нені оқып-үйренгенін әке-шешесі білуі тиіс. Бұл жерде ата-ананың жауапкершілігін арттыратын әрекет керек. Олар отбасын құрып, баланы туған соң дұрыс тәрбиелеуге міндетті. Үшіншіден, отбасындағы кикілжің. Мысалы, әкесі не анасы жұмыстан босап қалып, материалдық жағдай нашарлады делік. Оның балаға әсер ететіні сөзсіз. Кейде ашушан әке не шеше баласын ұрады. Яғни отбасындағы шиеленістен бала зардап шегеді де, суицидке ұмтылады. Үшіншіден, мектептегі жүктілік. Тығырықтан шығатын жолды таппаған жасөспірім қыз не өзінің қан тамырын кеседі, не у ішеді. Бұл әке-шешесі толық бақылайтын нәрсе. Төртіншіден, ата-ананың өз баласына қысым жасауы. Біз кейбір жасөспірімнен: «Мен өз әкемді жек көремін» немесе «Мен өз анамды жек көремін» деген сөзді естіміз. Кейбір ата-ана баласын жас күнінде өзі қолы жетпеген нәрсеге баруға мәжбүрлейді. Ондай қысымға қарсылық білдіргісі келген бала жаманшылыққа ұрынуы мүмкін. Қорыта айтарым, егер әр отбасында әке мен шешенің арасында дұрыс қарым-қатынас болса, мектепте қолайлы орта болса, ондайда ешқандай бала суицидке ұрынбайды.

Конференцияны жүргізген Төлен ТІЛЕУБАЙ, Астана

ӘДІЛХАН ИМАНӘЛІҰЛЫ,
«Нұр Астана» орталық мешітінің найб-имамы

темір (*пышақ, айбалта және т.б.*) кірген жерінен азаптап тұрған халінде тозаққа тастаймыз. Кімде-кім у ішіп, өзін өлімге тастайтын болса, біз сол халінде оны тозаққа тастаймыз» дейді. Қазакта өзін-өзі өлтірген адамға жаназа да оқылмайды. Оларды мұсылман зиратына жерлемейді. Не себептен жақсы отбасында өскен баланың өзі суицидке ұрынуда? Себебі ол Алла тағаланы жақсы көрмейді. Жаратқанның ата-анадан да асқан мейірімді екенін түсінбейді. Менінше, бір жағынан Құдайдан қорыққан,

Оқшау ой

Курстасым Қайратты теміржол вокзалынан қарсы алдым. ҚазҰУ-дің журналистика факультетінде бірге оқығанбыз. Көптен жүз көріспегендіктен сағынысып қалған екенбіз құшағымыз жуыр маңда ажырай қоймады. Әуелі отбасының, содан соң бірге оқыған жігіттер мен қыздардың амандық-саулығы. Қайсының қай қиырда, қай басылымда еңбек етіп жүргендігі.

— Кеттік үйге, заттарыңды ал, — дедім Қайратқа, — далада көлік күтіп тұр.
— Жана газеттер болса ала кетейікші, — деді Қайрат, — әлденеше күн жол үстінде жүріп, газет оқуға да мұрша болмай жатыр.

Теміржол вокзалының ішінде күнделікті бұқаралық акпарат құралдарын сататын екі-үш дүңгіршек бар. Көңілі қалап тұрған соң алып бардым. Бекер апарған екенмін. Қайрат іздеген «Егемен Қазақстан», «Жас казак», «Қазақ әдебиеті», «Ана тілі» газеттері кезікпеді. Есесіне, орыс тіліндегі, оның ішінде Ресейде шығатын газет-журналдар толып тұр. Неше түрлі басылым. Қажеттісі де, қажетсізі де. Сыртына үріп ауызға салғандай әп-әдемі қыздардың бейнесі. Бейнесі ғана емес, тұтас денесі. Жаланапш күйінде, әйтпесе, жартылай жаланапш. Сапасы жақсы, жылтыр мұқабаның арғы жағынан қиылып қарайтын тәрізді. Өзің де қарайсың. Жаланапш тәннің мұншалықты тартымды болатыны несі екен.

— Бізде казак тіліндегі газет-журналдар сатылмайды, — деді сатушы келіншек, — өйткені, алатын адам жоқ. Қазақтың келіншегі болса да сыдыртып, орыс тілінде айтты.
— Мен саған баяғыда айтушы едім ғой. Осыдан жиырма бес жыл бұрын, — дейді Қайрат ажуалап, — Көкшетауын казак тілінде сөйлемек түгіл оқымайды да екен ғой. Ол кезде кеңес өкіметі болатын. Өкіметтің саясаты деп құтылушы едің. Тәуелсіздік алғалы да тілін шығып кеткені шамалы екен ғой. Міне, қарашы сатушына дейін орысша сөйлейді. Жаңа вагонның ішінде де Көкшетаудың казактары орысша сөйлеп келді. Қалай ел боласындар, әй?

Қонағымды ертіп вокзалдан шықтым. Қалай болғанда да есемді қайтаруым керек. Осы Қайратқа іздеген газетін тауып бермесем, атым өшсін дедім де, Әуелбеков көшесіндегі өзіміздің жұмыс кеңсесіміздің қасындағы газет-журнал сататын маңдайына Nomad Press деген жазу жазылған дүңгіршекке алып келдім. Әншейінде аңғара бермейді екенбіз ғой, бұл дүңгіршекте де тура вокзалдағы жағдай қайталанды. Одан өзге бірнешеуінде де. Түгелге жуық сүзіп шықтық. Республиканы былай қойғанда, жергілікті басылымдардың өзі жоқ.

— Облыстық газет пен жергілікті тәуелсіз «Бұқпа!» газеті бес данадан ғана түседі. Оның өзі лезде бітіп қалады, — ал Алматыдан газет жеткізіп, сату менің шаруам емес, — деді сатушы.

Қайрат газет оқып қарық болмаса да, мені мазактап, бір жетісіп қалды.

— Айттым ғой, — деді ескі жараның аузын тырнап, — сенің Көкшетауыңда казак тілінің кірпігі ғана қимылдап тұр. Осы жұрт өз елінің газетін оқымай, Ресейдікіне неге құмар екен, ә? Бала-шағаларыңды, үрім-бұтақтарыңды Ресейдің идеологиясымен тәрбиелеп жатырсындар ғой. Мына Nomad Press ұйымы кімнің баспасөзін таратып тұр сонда.

Айтар жауап таба алмадым.

Жауабы да жоқ еді. Құрдастың әжуасы ештеңе емес, астарында одан зоры жатыр ғой.

Байқал БАЙӘДІЛОВ

БЕТ ҚАТТАЛЫП
ЖАТҚАНДА:

**Nomad Press ЖШС өз жұмысын
екі айға тоқтатқаны туралы хабар
келді. Компанияның қарызы
көбейіп кеткен көрінеді.**

Аптаның
сауалы

— Әлеуметтік желіде Жандос Темірғали есімді азамат «Сарайшық тарихи қаласының сумен шайылып кетуі мүмкін» деп дабыл қақты. Жыл сайын тарихи қаланың орнын су алатын көрінеді. Су кері қайтқанда ондағы тарихи ескерткіштер де шайылып, адамдардың сүйектері жер бетіне шығып қалатын көрінеді. Осыған қатысты не айтасыз? Министрлік қайда қарап отыр?

ЖАУАБЫ

Арыстанбек
Мұхамедиұлы,
Мәдениет және спорт министрі:

— Бұл мәселені бақылауда ұстап отырмыз. Сарайшық Алтын Орданың астанасы болған тарихи қала.

Өкінішке қарай, қазір онда Жайық өзеніндегі жағдайға орай қиындық туып тұр. Сіздер білуге тиіссіздер, мұнда нақты шекара бар. Яғни Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Тамғалы ескерткіштері, Есік қаласы сынды тарихи орындарға біз тікелей жауаптымыз. Олар республикалық қорық, музейлер болып саналады. Ал Сарайшық қаласы Атырау облысына қарасты. Оған солар жауапты. Егер осындай апаттық жағдай Қожа Ахмет Яссауи кесенесінде, Отырарда болса, біз ол үшін тікелей жауапты болар едік. Мұнда нақты градацияны түсіну керек.

Қызықтан
қызықтары

2 сағаттық асфальт

Кеншілер астанасы — Қарағандыда көктемгі қар суымен бірге жалтыраған асфальт өріп кететін сияқты.

Тұрғындар арасында көп айтылатын осынау сөздің жаны бар. Өйткені, осыдан бірнеше жыл бұрын ғана төселген қала көшесіндегі жана асфальттың кейбіреуі мүлде жарамсыз боп қалды. Ресми мәліметке жүгінісек, ағымдағы жылы облыс орталығындағы жол жөндеу жұмысына бюджеттен 38,2 миллиард теңге бөлінген. Жергілікті билік бұл сомаға 510 шақырым жолға асфальт төсемек. Бір қызығы, қаланың Жөнібеков көшесіне 24 сәуір күні төселген асфальт екі-үш сағаттан соң қайтадан бұрынғы «таз қалпына» түскен.

Форум

Биылғы бас қосу «Бірлік-Единство. KZ» айдарымен өтіп, Қазақстан Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналды. Бұл шараның басты мақсаты — елдер арасындағы достық байланысты нығайтып, жастар ынтымақтастығын кеңейту. Өзге ұлттың рухани, тарихи, мәдени құндылықтарымен танысып, жастарды соларды құрметтеуге шақыру.

Форумға қатысушылар алдында сөйлеген Павлодар облысының әкімі Болат Бақауов сәлемін әр елден келген қонақтар тілінде айтып, жастарды дән риза етті.

— Өтіп жатқан ауқымды шараның аймақ үшін алар орны ерекше. Жастар қоғамның қозғаушы күші, еліміздің ертені. Біздің елімізде, оның ішінде аймағымызда жастарға ылғи да көңіл бөлініп, істеріне қолдау жасалады. Жастарымыз қоғамдық жұмыстарға үнемі белсене атсалысып, өздерінің білімі мен біліктілерін көрсетуде. «Дипломмен — ауылға!» бағдарламасы бойынша соңғы үш жылда елімізде 35 мың жас

Павлодарда 10 мемлекеттің, атап айтқанда, Қазақстан, Ресей, Болгария, Германия, Оңтүстік Корея, Армения, Тәжікстан, Түркия, Қырғызстан және Өзбекстаннан келген этномәдени жастар бірлестігінің жетекшілері бас қосты. Бұл осымен алтыншы рет өтіп отырған жастардың халықаралық форумы болатын. Делегациялардың саны жағынан ең көбі еліміз бен Ресей болды. Сонымен қатар жиыңға Мәжіліс депутаты, Қазақстан халқы Ассамблеясының жергілікті өкілдері қатысты.

мемлекеттік техникалық университетінің студенті. Казак тілінде еркін сөйлейді. Сондағы қазақстандық жастар арасында «Қазак тілі» қоғамын ұйымдастырып, басшылық етеді. Казак-орыс тілінде газет шығарады.

Максим Споткай: «Форумның Павлодарда дүниеге келуі кездейсоқ емес. Осындағы Қазақстан халқы Ассамблеясы тыңғылықты және жан-жақты жұмыс жасап келеді. Ұлтаралық

ынтымақтастықты нығайтуда тәжірибелері мол. Әр елден келген жастар этномәдени бірлестіктері

Жастар

— қоғамның қозғаушы күші!

«Ынтымақтастықтың БІРЛІК-ЕДИНСТВО.KZ» халықаралық жастар этномәдени форумы

маманың өз мамандығы бойынша жұмысқа орналасса, соның 1042-сі павлодарлықтар. 800-ге жуық жас өздерінің шағын бизнесін ашып үлгерді. Қазіргі таңда жастар арасындағы басты мәселе — баспана. Жастардың ол сұранысы да өз шешімін тауып отыр. «Қолжетімді тұрғын үй» бағдарламасы арқылы өткен жылы 600-ден астам жас отбасы баспанамен қамтылды, — деді аймақ басшысы.

Максим Споткай форумда спикердің бірі болды. Максим павлодарлық жігіт. Қазір Омбы

жетекшілерінің осы аймақта, сонымен бірге жалпы Қазақстанда халықтар арасындағы ауызбіршілікті, келісімді өз көздерімен көріп, естіді. Олардың жиған-терген тәжірибелерін қазақстандықтар да өз жұмыстарында пайдаланады деп ойлаймын»

Ақжол ҚҰРМАНСЕЙІТ, Қарағанды облыстық жастар ресурсы орталығының директоры: «Халықаралық жастар форумы өзінің мән-маңызылығымен қымбат. Себебі еларалық ынтымақтастық басты құндылықтардың бірі. Елімізде, соның ішінде Павлодар өңіріне келген өзге елдің азаматтары ұлт арасындағы татуластықты сақтап, достықты нығайтудың маңызы зор екенін түсінді. Елбасымыздың өзі жастарға үлкен сенім артып отырғандықтан, жастардың осал болуы мүмкін емес. Бүгінгі атқарылған істер болашақта өз жемісін береді деген сенімдемін»

Халиф ЧЕЛИК, Түркия: «Сіздердің елдеріңіздің саяси, әлеуметтік-экономикалық саладағы

жетістіктеріңіз күн санап өсуде. Бауырлас ел болғандықтан, біз оған қуанамыз. Айтарлықтай

жетістіктерге жетудің негізгі себебі — елдегі тұрақтылық пен бейбітшілік деп білемін. Міне, бүгінде форумға қатыса отырып, көргеніміз қазақ жерін мекен еткен барлық ұлттың жастары алаңсыз білім алып, елінің өркендеуіне өз үлестерін қосып жатыр екен. Достық пен бірлік бар жерде береке мен ырыс барын әлемге дәлелдеп отырсыздар»

Елена МЕДВЕДЕВА, Омбы облыстық жастар саясаты, спорт және дене шынықтыру министрлігінің жетекші маманы: «Біздің делегация Павлодарға тәжірибе алмасуға және осы бағытта өзіміздің жетістіктерімізбен бөлісуге келді. Мен өткен жылғы форумға қатысып ерекше әсер алған болатынымын, міне, биыл да көп жаңалықтар естіп, көрдім. Жалпы, форумға қатысқан әр елден келген жастар бір-бірімізбен жақын танысып, іс-тәжірибемізбен алмастық. Форумның басты мақсаттарының бірі осы деп білемін. Рахмет, қазақстандық әріптес достар!»

Мұхит ОМАРОВ, Павлодар қаласы

Деректі хикаят

(Жалғасы. Басы өткен санда)

Кабинет іші, егер бейнелеп айтсам, бір ысып, бір сыып тұрған шығар. «Әдрісіне жете кояр ма екен?...»; «Сізге сокқы болады ғой?!..»; «Республика басшыларымен ақылдассаныз, жөн болар еді...»; «Бұл үшін Сізге қиянат жасалар...»; «Бюро мүшелері түгел қол қояйық!»; «Әлі де бірер күн ойлансаңыз, кайтеді?...» — осылайша пікірлер сапырылысы болды.

— Жолдастар, мен үшін сақтық жасаған пейілдеріңізге рахмет, бірақ мен бұдан ары шыдай алмаймын, хат жобасын Пигаваев жолдасқа тапсырамын, ол журналшының тіл сүзгісінен өткізсін, содан кейін тағы оқимыз, — деді Кешірім.

Обкомның Үгіт және насихат бөлімі менгерушісін орынбасары Владимир Пигаваев қарап шыққан, екінші рет оқылған, мақұлданған хат мәтіні келесі күні Жалпы бөлімнің құпия секторындағы шифрлаушы Владимир Игнатьевтің қолынан өткізілді. Бөлім менгерушісі Анатолий Чернышев Кремльге жөнелтті:

«Өте құпия. 1-данасы. Мәскеу, Кремль.

СОКП ОК БАС ХАТШЫСЫ
М.С.ГОРБАЧЕВ ЖОЛДАСҚА

Қазақстан Компартиясының Семей облыстық комитеті СОКП Орталық Комитетіне мынаны мәлімдейді: 340 мың халқы бар Семей қаласы аймағында 1949 жылдан бері ядролық сынаулар жүргізіліп келеді. Әуелі әуде, ал 1963 жылдан бастап — жер астында... Арда өткен 40 жылда жағдай өзгерді: халықтың саны үш есе өсті, мал көбейді, бірақ бұл ескерілер емес. Полигонның маңы елді мекен екені де мән берілмеген. Жылына 14-18 жарылыс жасалады. Ол ғимараттар мен инженерлік тораптарға кері әсер етуде, өйткені жердің сейсмикалық жағдайына назар аударылмаған. Поселкелер мен ауылдарды сумен қамтамасыз етуге арнап салынған құдықтар істен шығып жатыр. 25 жыл бойғы жерасты жарылыс салдарынан жер қыртысы бұзылды. Әрбір үшінші сынауда радиоактивті газдың ауаға шығып, айналасы тарайтыны анықталды. 1987 жылы Семейді басып өткен газ легі сағатына 350-450 микрорентген болды. Быылғы 12 ақпанда полигоннан тысқары жерлерде радиоактивтілік сағатына 4000 микрорентгенге жетіп, желдің бағыты бұрынғысынан кенет өзгеруі салдарынан Семей-21, Шаған, басқа да елді мекендерге тарады...

Ядролық сынаулар жұртшылықтың ой-пікірін шиеленістіріп, мінез-құлқына кері әсер етуде, олардың денсаулығында пайда болған кінәрат — полигонның зардабы екені анық.

Облыстық партия комитеті халық арасында түсінік жұмыстарын жүргізуде.

Облыстық партия комитеті бұл жағдайға алаңдап, СОКП Орталық Комитетінен тиісті министрліктер мен мекемелерге жарылыстарды уақытша тоқтату, одан арыда ядролық сынауларды қолайлы жерге көшіру жөнінде тапсырма беруді өтінеді.

К.БОЗТАЕВ, Казакстан Компартиясы
Семей облыстық комитетінің
бірінші хатшысы
20. 02. 1989 ж.»

(К. Бозтаевтың «Семей полигоны» кітабынан алынды)

Мұны жазар күн алдындағы мазасыз түнде Кешірім астан-кестен ойын жинақтап, былайша түйін жасаған-ды: «Ержетемін, ел басқарысамын, КСРО-ның Әскери-өнеркәсіп кешінен қарсы шығып, оның зобаланынан халқымызды, жерімізді қорғасатын боламын деп ойлаппын ба?... Мәскеуге, Компартияның бас штабына қарсылық хат жазуым керек. Тәуекел! Ата-бабамыздың аруағы қолдасын! Ар-ұятымды саудаға салған емеспін, салмаймын да! Бұл әрекетімнің тым қауіпті болатынын, небір катерлі өткелектерден өткізілетінімді білемін. Мейлі. Ақиқат менің жағымда, жеңіле қоймаспын да. Ал жеңілген жағдайда өзім еңбек жолымды бастаған Өскеменге, қорғасын-мырыш комбинатына қайтып барсам, қатардағы металлург жұмысына алатын шығар... Иә, мейлі. Халқым үшін, жерім үшін жанпида!.. Партиялық талап-тәртіп бойынша мен ойымды Орталық комитеттің бірінші хатшысы Колбинге білдірім, ақылдасуым керек... бірақ ол қарсы болады, жолымды кеседі. Әлде Назарбаевқа... ол Колбинге айтып... жок, айтауын өтінейін... ал хатты бөрібір жіберемін! Тәуекел!

Кешірім Министрлер Кеңесінің төрағасы Нұрсұлтан Назарбаевқа телефон шалып, «шегінер жері жок...» екенін ашып айтты. Үкімет басшысы мөлшері бір минут үнсіз отырды да: «Бастасан баста, біз қолдайтын боламыз!» деді.

...Жеделхаттың, әрине, Кремльде бомба жарылғандай болғаны өз-өзінен түсінікті.

Екі күннен кейін Қазақстан КП Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Г.Колбин телефон соғып:

— Сіз не істеп жүрсіз?! Бізді айналып өтіп, жеделхат жазғаныңыз қалай?! Жеделхатыңызды алған Михаил Сергеевич Горбачев Қорғаныс министрі Язовпен хабарласқанда министр: «Бозтаев жағдайды білмейді, ол әдейі ұшықтырып отыр, полигон таза, алаңдауға негіз жок!» депті. Сіздің мұныңыз не?! — деп долларданда Кешірім:

— Геннадий Васильевич, біз мұндағы жағдайды басқалардан әлдеқайда жақсы білеміз. Мен жеке өз атымнан кімге нені болсын жазуға құқылымын және өз пікірім үшін жауап беруге әрқашан әзірмін, сіз осыны ескеріңіз, — деген.

...Арада апта өтіп, ақпанның 28-і күні Семейге кремльлік комиссия сау етіп, «жау жок деме жар астында», Кешірімге жауыңушылар бөрінің бір жерінше шулап шыға келсін. «Бозтаев — Отанымыздың қорғаныс қуаты артуына қарсы кісі... Генералдарды жек көреді... Қауіпті адам» деген сөз от тыған қаудай лапылдап, солақай мақаламен атқылау басталды. Шығыс Қазақстан облысынан сайланған КСРО халық депутаты полковник Н.Петрушенко жетелеген «Союз» депутаттар тобы К.Бозтаевқа қарсы күресті

ашық бастады. Алматыға, Мәскеуге албаты арыз-шағым ағылды. Бұлай боларын білген Кешірім Горбачевке жеделхатын жөнелткен күннің ертенінде: КСРО Жоғарғы Кеңесінің төрағасы А.Лукияновқа, КСРО Министрлер Кеңесінің төрағасы Н.Рыжковқа, КСРО Ғылым академиясының вице-президенті, физика саласының әйдік маманы академик Е.Велиховке, КСРО Бейбітшілікті қорғау комитетінің төрағасы журналшы-жазушы Г.Боровикке, КСРО Жоғарғы Кеңесі Денсаулық сақтау комитетінің төрайымы депутат З.Пуховаға, ақын жерлесіміз, депутат О.Сүлейменовке хат жазып, Горбачевқа жіберген жеделхатындағы мәселелерді оларға да баян еткен-ді. О.Сүлейменов сол хат бойынша Жоғарғы Кеңеске 24 ақпанда депутаттық сауал жолдапты. («Сборник документов. «Ядерные испытания СССР: современное радио-экологическое состояние полигона». Кол. авторовподрук. проф. В.А.Логачева. М. Изд. АТ. 2002).

Петрушенколардың шуылы шыққан күні енді шегінер жері қалмаған, жері болса да шегінуге жок К.Бозтаев Горбачевқа екінші құпия жеделхатын жіберіп, жұртшылықтың полигонды тез жабуды талап етуі орынды, ол неғұрлым тез жабылса, соғұрлым жөн болады және 40 жылғы қасіреттің өтемақысын қайтару талабымыз да бар деді. Кремль құқай көрсетуге кіркісен соң Кешірім де қарсы ұшты. «Бұға берсең, — сұға берелі».

Иә, «түйе сойылды, қуырдақтың көкесі» болды. Құрчатов қаласына барып орналасқан комиссияның құрамы: басшысы В.А.Букатов — КСРО Министрлер Кеңесі Әскери-өнеркәсіп комиссиясы төрағасының орынбасары; В.Н.Михайлов — КСРО Атом қуаты және өнеркәсіп министрінің ядролық қаруларды жасау, сынау жұмыстары жөніндегі орынбасары;

болыпты» деген хабар дүңк етті. Жазушы депутаттар: О.Сүлейменов, Д.Снегин, Қ.Мырзалиев, С.Мұратбеков төртеуінің мәжіліс жасап, «Республика шегіндегі полигондарды жабуды талап етеміз!» деп қарар қабылдағандары паш етіліп, хаттар да жарияланды. Содан он шақты күннен кейін құрдасым Қадыр Мырзалиевке жолыға қалып: «Иә, Қадырия, «Четыре богатыря» болып, Кешірім Бозтаевтан «бұрынырақ» қимылдаған екенсіңдер, ә?» деп қағыттым. Ол: «Бозтаевтан бір апта кеш қозғалсақ та, Олжастың арқасында бір апта озып кеттік», деп күліп кете барды. Олжаста «Мен!» дегісі келгенде қандай есептің болсын шешуін өзіне пайдалы ете білетін «қасиет» бар.

Енді Кешірім Бозтаевтың «29 тамыз» кітабына көз жүгіртелік:

«Менің жеделхатым қырық жыл бойы

ядролық сынаулардың жемтігі болып жатқан Қазақстаннан Кремльге Семей полигонын жабуды талап етіп жеткен тұңғыш ресми құжат болды... Ол қалжыраған қаралы даланың қарғыс дауысы еді... Мен тәуекел еттім... Ертенгі күнге сендім,

Кешірім БОЗТАЕВ

үшін бір қисайған жағынан тұрмай жатып алатыны ғажайап еді!)

Бас конструктордың сондағы «үш-ақ» сынауы енді «екі-ақ сынау» болып, әне, Колбин арқылы қайырылды...

К.Бозтаев облыстық кеңес атқару комитетінің төрағасы Еременкоға телефон шалып, оқыс жаңалықты айтып беріп: «Анатолий Семенович, жоғарыдан біздің келісуімізді, жұртшылыққа түсіндіруімізді талап еткен нұсқау келетінін аңғарып отырған шығарсыз. Біздің басшылар да ден қояр, талқылар. Ама! жок, бірдене деуіміз керек, бірақ біз оларға қартамызды ашпай, өз сөзімізді өткізетін болайық» деді. Облыстық партия комитетінің идеология бөлімінің менгерушісі Мәркен Шайжүнісовті шақырып алып, «әләуәлдің» ақырын оған да айттып: — Кай жерде жиын өткізуге тура келсе, сол жиында

екі жарылысқа жұртшылықтың қарсы пікірде болуын қазірден бастап ойластыралық. Өзімізде анау «көкелерімізге» көзбе-көз сөзде «иә, дұрыс қой!» дерміз, бірақ шыға бере өзімізше қимылдалық, — деді.

«Екі-ақ рет сынаудың» сарыны кешікпей-ақ естілді. Жоғарыдан жетер нұсқау жетті. Нұсқаудың ымына орай ірі ұжымдарда жиын өткізу басталды. Полигонды жабуды талап етуші көпшілік «соңғы» екі жарылысқа да қарсы шықты. Әрине, әуен біржақты болған жок, кеше: «Бозтаев — ұлтшыл. КСРО-ның қорғаныс мүддесіне қарсы!» деп шулаған топ-тобыр бүгін: «Бозтаев ақшаға қызығып, екі жарылысқа келісіп, жұртшылықтың мүддесін аяқасты етіп отыр!» деп қиқулады. Қаламы қисық журналшылар пайда болып, Кешірімнің аузын да, адымын

да аңдыды, бірақ аузына қақпақ бола алмады, аяғына шідер сала алмады. Оған бір мысал — көпшілікке танымал, табанды да әділ журналшы Жұмаш Кенесбайдың: «...25 тамызда Семей қаласында Қазақстанның азаматтық «Азат» қозғалысы ұйымдастырған үлкен жиын болып өтті... Бізге жетіп жатқан хабарларға қарағанда, Бозтаев жарылыс жанашыры еді, бірақ жиында сөйлеген сөзі мүлдем кері әсер етті... Бұл арада да К.Бозтаев жарылыс жанашыры емес, керісінше, қасірет шеккен жерлестерінің жағында екенін аңартты», деп жазғаны («Азат» газеті).

Семейде өткізілген ол жиынға қатысты мағлұмат батыл журналшы, сауатты саясаткер Батырхан Дәрімбеттің «Азат қозғалысы» кітабындағы («Өркеніет» баспасы, Алматы, 2001 ж.) «Жана күрес майданы» мақаласында да бар. Оқылық:

«... «Азаттың» бұдан кейінгі ірі жұмысы — Семей полигонын жабу болды. Өйткені Олақты сақтау жөніндегі референдумды толық өткізе алмаған (оған Балтық елдері, Молдова, Грузия, Армения мүлде дауыс берген жоқ) Совет басшылығы енді Семейде екі жарылыс жасау жұмысын қолға алды. Бұған дейін пәрменді әрекет етіп келген «Семей-Невада» қозғалысы дәл осы кезде үндемей қалды... 1991 жылдың шілде-тамыз айларында республиканың он облысынан жиналған «Азат» жасағы ядролық полигонды қоршауға алды. Бұл әрекетті М.И.Есенәлиев басқарды (Ол тұста Михаил Иванович (Хакім Тілегенұлы) Есенәлиев қоғамдық «Азат» қозғалысының төрағасы болатын, — F.K.).

«Шындық пен даңғойлық айқасқа түсті... Екі жарылысты өткізу керек пе, жок па деген мәселе республика Жоғарғы Советінің жабық мәжілісінде шегіне жеткен тартыс жағдайында қаралды. Белгілі топтың депутаттары шуылдап, айқайлап, еденді тепкілеп, А.С.Еременко екеуімізді сөйлетпей қойды... кейбір жолдастар шиеленісті жағдайға байланысты маған: «Сөйлемей-ақ қойыңыз», деп ақыл берді. Бірақ мен сөйлемді. Өз пікірімізді парламентке жеткізу менің міндетім еді. Өкінішке қарай, ойымды аяғына дейін жеткізуге мүмкіндік бермеді» (К.Бозтаев. «Қайнар қасіреті» кітабы).

ҚАЙ ХАЛЫҚТЫҢ БОЛСЫН, ТІРЛІГІНДЕ ҚАШАНДА КЕРЕҒАРЛЫҚТАР КЕЗДЕСЕ БЕРЕДІ. БІЗДІҢ БАСШЫЛЫҚТАҒЫ КЕЙБІРЕУЛЕР КРЕСЛОСЫ МЕН ПОРТФЕЛІН ҚҰЙТТЕП ЖҮРГЕНДЕ БАСҚА ЖҮРТ ҚАЙЫРЫЛЫП ҚАРАП, АДАМТӨРШІЛІК ҮЛГІСІН АНЫҚ ТАНЫПТЫ. МӘСЕЛЕН, ӘЛЕМГЕ ӘЙГІЛІ ФИЗИК, АКАДЕМИК ЕВГЕНИЙ ПАВЛОВИЧ ВЕЛИХОВ КЕШІРІММЕН ХАБАРЛАСЫП, СЕМЕЙГЕ ӘДЕЙІЛЕП ЕКІ РЕТ КЕЛІП, СЫНАУ ЖҮРГІЗІЛГЕН ЖЕРЛЕРДІ АРАЛАП, ТҮРГЫНДАРМЕН ӘНГІМЕЛЕСІП ҚАЙТТЫ ДА, ХАЛЫҚ ДЕПУТАТТАРЫ АЛДЫНДА, ҒАЛЫМДАР ОРТАСЫНДА НЫҚ СӨЙЛЕП: «СЕМЕЙ ПОЛИГОНЫН ЖАБУ ЖӨНІНДЕГІ ТАЛАП ДҰРЫС» ДЕП ТҰЖЫРДЫ. СОЛАЙ ДЕП ГОРБАЧЕВКЕ ХАТ ТАПСЫРДЫ. АТАҚТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖУРНАЛШЫ ГЕНРИХ АВЕРЬЯНОВИЧ БОРОВИК КСРО ЖОҒАРҒЫ КЕҢЕСІНІҢ СЕССИЯСЫНДА, ТЕЛЕРАДИО ОРТАЛЫҒЫНДА БАТЫЛ СӨЙЛЕП, СЕМЕЙДЕГІ ЯДРОЛЫҚ СЫНАУЛАРДЫ ДЕРЕУ ТОҚТАТУДЫ ТАЛАП ЕТУ ОРЫНДЫ ЕКЕНІН АШЫП АЙТТЫ, ОНЫҢ ПІКІРІ ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ БАРЛЫҚ ҚҰРЛЫҚҚА ТАРАДЫ.

Қазақстанның Мәскеудегі өкілі Серікболсын Әбділдин, КСРО Жоғарғы Кеңесі Экология және табиғат комиссиясының төрағасы Кәкімбек Салықов халықтың мұнын мұндап, жоғын жоқтасты, талабын қолдасты, полигонның белсенді қимылын тежесті.

Ғаббас ҚАБЫШҰЛЫ

(Жалғасы бар)

Жас казак: Айқын сұхбатымыздың алғашқы сұрағын мына мәселеден бастағым келіп тұр. Сіз үшін ән айту бизнес пе, әлде өнер ме?

Айқын Төлепберген: Әншіге ән айту бизнеске айналған уақытта, оның сол кезде өнерлік жолы тоқтайды деп ойлаймын. Себебі мен өнер әлеміне келгенде, оны ешқашан бизнес ретінде қарастырмадым. Университет қабырғасында 5 жылдай өлең айтып жүрдім. Бірақ онда ешқандай табыс болмады. Кейін мейрамханада жұмыс істеп жүріп, өнер арқылы пайда табуға болатынына көзім жетті. Ал 2003 жылы SuperStar KZ жобасы арқылы елге Айқын Төлепберген болып таныла бастадым. Содан бері 13 жыл өтті. Соңғы 3-4 жылда табысқа кенелгенім рас. Ол уақытқа дейін уақыт күнқоріс үшін жақсы ән жазып, артыма жақсы із қалдырсам деген үмітпен өтті. Мен мұны бизнес деп ешқашан айта алмаймын. Егер бұл сұрақтың екінші жағына мән беретін болсақ, қандай да бір өнер табыс түсіріп тұрмаса, тоқтап қалуы мүмкін. Өйткені, ән жаздыру, бейнебаян түсіру қомақты қаржыны талап етеді. Тойда да ән айтамыз. Сондықтан табыс әкелетін ән айту керек. Алайда мен үшін өнердің аты — өнер.

Жас казак: Салықты аз төлейтіндердің тізімінен сіздің де аты-жөніңізді көріп қалдық. Бұл қаншалықты шындыққа жанасады?

Айқын Төлепберген: Мен 2013 жылдан бері салық төлеп келемін. Тіпті өткізген концерттен де төлеймін. Ал негізі өншінің салық төлегені дұрыс емес деп ойлаймын. Мысалы, мен Алматыдағы Республика сарайында концерт берген кезде, одан табыс таптым деп айта алмаймын. Бұл халық алдында есеп беру болып табылады. Мұнда тек шығынға батасын. Сарайды жалға алу, жарнама беру, биші мен музыканттарды жалдау — соның бәріне қыруар қаржы кетеді.

Жас казак: Сіз концерттеріңізде жанды дауыста ән айтасыз. Осы талапты тойда да орындайсыз ба?

Айқын Төлепберген: Бұл сұрақты негізі маған ғана емес, барлық әншіге қойған дұрыс деп ойлаймын. Мұндай сұрақ сахнадағы әріптестеріме қойылып та жүр. Әрине, басым бөлігі «тойда жанды дауыста айтамыз» деп жауап береді. Кейбіреуі аппаратура нашар деп ақталуы мүмкін. Бос сөз. Өйткені, қазіргі тойда негізінен соңғы үлгідегі жаңа аппаратура пайдаланылады. Арнайы өнші шақыратын адам тойды ең қымбат

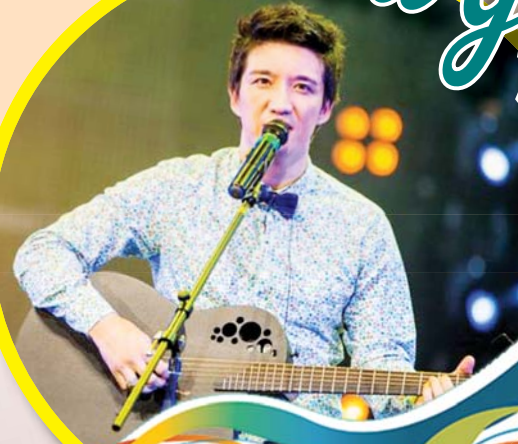
Концерт ұйымдастырушылары табысын он есеге дейін төмен көрсетеді. Бұл туралы өткен аптада Алматы қалалық мемлекеттік кіріс департаментінің баспасөз қызметі хабарлады. Аталған мекеме жыл басынан бері концерт өткізіп, табысын толық көрсетпеген отандық эстрада өншілерінің тізімін де жалпақ жұртқа жария етті. Ернар Айдар, Айқын, сонымен қатар «Алдараспан», «Шаншар» өзіл-сықақ театры тізімде бар. Осы орайда «Пах-пах» әнімен танылған Айқынды сөзге тарттық.

«Әншінің салық төлегені дұрыс емес...»

мейрамханада жасайды деген сөз. Бірақ мен барлық жерде жанды дауыспен айтамын. Кейбір түсірілімге ғана фонограмманы пайдалануым мүмкін.

Жас казак: Казак өншілерінің арасында ынтымақтастық бар ма? Өйткені, соңғы кезде бір-бірімен қырғи қабақ болып жатқандар көп. Мұндай жағдай өз басыңыздан да өткен шығар?

Айқын Төлепберген: Казак өншілерінің өзара ынтымағы жақсы деп айта аламын. Рас, бір-бірімен келіспей қалатын кездер болады. Мұндай жағдай тек әншіге ғана емес, кез келген салада кездеседі. Сондықтан мәселені «казак өншілерінің арасында» деп даралаудың қажеті жоқ. Өзім біреумен ерегісіп, жанжалдасып көрмеппін. Әнші халық алдында жүретіндіктен, көпшіліктің назарында болады.

Жас казак: Тойда тегін ән айтқан кезіңіз болды ма?

Айқын Төлепберген: Әрине, болды. Тіпті тегін болмаса да, достарымыздың, таныстарымыздың тойында айтқан кезіміз болды. Әншілер арасында «Рахмет той» деген термин бар. Ол — тегін ән айту дегенді білдіреді. Казактың туысы көп қой. Сондықтан кейде туысымыздың тойында да ән айтамыз.

Сұхбаттасқан Макпал
НОҒАЙБАЕВА

Құмнан салынған қалашық

АЛМАТЫДА
АЛҒАШ РЕТ
ҚҰМ ҚАЛАШЫҒЫ БОЙ
КӨТЕРДІ.

Қалашықта 14 композиция бар. Оның барлығы анимациялық фильмдер мен ертегілердің кейіпкері. Халықаралық құм мүсіні фестивалін ұйымдастырушы Александр Грицайдың айтуынша, фестиваль барысында 1600 тонна құм пайдаланылған. Құмнан жасалған қалашық Алматыда 6 апта тұрады.

«ЖАС ҚАЗАҚ»
ТААБЕРЕНІ

Суретті
түсірген
Макпал
Ноғайбаева

«Болашақ-жас ұрпақтың қолында»

ӨНЕР

«Білектен сенген заманда ешкімге есе бермедік, білімге сенер заманда қапы қалып жүрмелік» — деп Абылай хан атамыз айтқандай, білектен емес, білімге сенетін заманда қазіргі жастарымыз жоғары білім алуға талпынады.

балаларға күлкі сыйлап, оларға камкор бола білді.

«Жаны саудын — төні сау» жобасымен студенттер спорттық жарыстарды ұйымдастырып, салауатты өмір салтын ұстануға атсалысты. Ал Green Campus жобасы бойынша қоршаған ортаны таза ұстауға, табиғатты аялауға үндеді.

«100 кітап» жобасы да тыс қалмады. Студенттер әдеби кітаптарды оқу арқылы рухани байлығын дамыта білді «Болашақ — жас ұрпақтың қолында» демекші, біз жастар ата-баба мұрасына адал болып, отанымыздың дамуына барынша өз үлесімізді қосамыз.

К.БИЯЗДЫКОВА,
доцент,

А.ТҮРСЫНХАНОВА,
студент

Осы орайда Әл Фараби атындағы ҚазҰУ ректоры Ғалымқайыр Мұтановтың бастамасымен студенттерге арналған арнайы жобалар жасалды. Атап айтар болсақ: «Айналанды нұрландыр», «Жаны саудын — төні сау» Green Campus, «100 кітап».

Аталған жобаның жүзеге асуына Дінтану және мәдениеттану кафедрасының мәдениеттану мамандығының 3-курс студенттерінен құралған «Мәдениет-kz» клубы өз үлесін қосуда.

«Айналанды нұрландыр» жобасы бойынша клуб студенттері карттар мен

Директор — Бас редактор
Срайыл СМАЙЫЛ

Редакция алкасы:

Елдос ӨМІРЗАҚҰЛЫ Бас редактордың бірінші орынбасары

Төлен ТІЛЕУБАЙ Бас редактордың орынбасары — Астана қаласы өкілдігінің жетекшісі

Жарас КЕМЕЛЖАН жауапты хатшы

Ғалия ҚАЛИЕВА компьютер орталығының жетекшісі

Бөлім редакторлары:

Марат МАМАНБАЙ — қоғам және әлеумет

Макпал НОҒАЙБАЕВА — өнер және руханият

Руслан ДОСТАЕВ — арнаулы тілші

Кәмшат ТӨЛЕШОВА — теріміші

Мехмет СЕМЕРЖИ — фототілші

Аймақтағы меншікті тілшілер:

Байқал БАЙӘДІЛОВ — Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстары (8 778 910 45 34)

Шынарғұл ОНАШБАЙ — Алматы облысы (8 701 503 02 76)

Асқар АҚТІЛЕУ — Ақтөбе облысы (8 778 523 44 96)

Фарида МҰНАЛҚЫЗЫ — Маңғыстау облысы (8 702 799 06 22)

Дүйсенбек АЙБЕКОВ — Жамбыл облысы (8 705 227 45 16)

Айхан БАШТАШ — Осло, Норвегия mahmutba@online.no

Ұлдай САРИЕВА — Батыс Қазақстан облысы (8 705 150 48 30)

Кезекші редактор
Руслан ДОСТАЕВ

Шығарушы:

«Аманат Медиа» ЖШС

Директордың
орынбасары
Мейрамбек
ҚҰЛМҰХАМЕДОВ

Бас есепші
Расима
ӘКІМБЕКОВА

Редакцияның мекенжайы:

050009, Алматы қаласы, Гагарин даңғылы,
93-үй (Абай даңғылының қиылысы)
Телефондар: 8(727) 394-37-22; факс: 394-39-68
Бухгалтерия: тел. факс: 8(727) 394-39-67
(жарнама бөлімінің ішкі нөмірі 108)

Газет «Дәуір» ЖШС РПИК
(Алматы қаласы, Қалдаяқов көшесі, 17-үй)
тел: (727) 273-12-04, 273-12-54
Тапсырыс — №2096;
Бағасы келісім бойынша

Айлық таралымы — 45 000 дана

Газет 2004 жылғы 14 желтоқсанда ҚР Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігінде тіркеліп, бұқаралық ақпарат құралының есепке қою туралы №5710-Г куәлігі берілген.

Мақала авторының пікірі редакция қозғарасын білдірмейді. Жарнама мәтініне тапсырыс беруші жауапты. Газетте жарияланған материалдар мен суреттерді сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

Газет Қазақстанның барлық аймақтарында таралады, соңдай-ақ «AirAstana», «Etihad Air ways», «Turkish Airlines», «BIM», «QazaqAir» әуекомпанияларының ұшақтарында бар.